

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**A TURIZMUS DINAMIKÁJA GLOBÁLIS SZINTEN ÉS AZ
EURÓPAI TÚLTURIZMUS ÖSSZEFÜGGÉSEI EGYES
EURÓPAI VÁROSOK VIZSGÁLATA ALAPJÁN**

Szóllós-Tóth Andrea

Témavezetők:

Dr. Csapóné dr. Riskó Tünde

Egyetemi docens

Dr. Bujdosó Zoltán

Egyetemi tanár

DEBRECENI EGYETEM

Gazdálkodás- és Szervezéstudományok

Doktori Iskola

Debrecen, 2025

1. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI, CÉLKITŰZÉSEI ÉS A KUTATÁSI HIPOTÉZISEK BEMUTATÁSA

A túlzott mértékű turizmus a pandémiát megelőző években a globális turizmus talán legkritikusabb kihívásává vált, amely jelentős gazdasági, társadalmi és környezeti hatásokat eredményezett. A téma iránti személyes és tudományos érdeklődésem túl a kutatás tárgyának kiválasztását több tényező indokolta, melyek között megtalálható a jelenség nemzetközi jellege, a fenntarthatóság kérdéskörének bevonhatósága, a világjárvány okozta változások nyomán követésének lehetősége és az utazási szokások megváltozása is. Mindezeket túl korábbi tanulmányaim során (turizmus–vendéglátás BSc és nemzetközi gazdaság és gazdálkodás MSc) a turizmusmenedzsment és a nemzetközi folyamatok összefüggéseivel foglalkoztam, így a doktori kutatásom lehetőséget ad arra, hogy ezeket a területeket összekapcsolva komplexen vizsgáljam a túlzott turizmus jelenségét.

A túlzott mértékű turizmus, túlturizmus, overturizmus – vagy angolul „overtourism” jelenség – a COVID-19 járványt megelőző években a turisztikai szakemberek sokaságát foglalkoztató problémává nőtte ki magát. A világjárvány hatására ugyan időszakosan megszűnni látszott a probléma forrása, azonban a járványhelyzet miatt bevezetett korlátozások feloldását követően újra turisták ezrei rohamozták meg a népszerű látványosságokat. Mindez hatalmas terhelést ró a természeti környezetre (pl. növény- és állatvilág, víz- és levegőszennyezés), az épített örökségekre (pl. vandalizmus, romboló tevékenység) valamint a helyi lakosság számára is sok hátránnyal jár (pl. közlekedés túlszűfoltta válása, tömeg, fény- és zajszennyezés).

A kutatás fontosabb célkitűzései

A doktori disszertáció kiemelt figyelmet szentelt a városi desztinációk turizmusának globális szintű vizsgálatára azzal a céllal, hogy meghatározza, mely településeken érvényesül leginkább a túlturizmus hatása. A kutatás ezen része során 255 város átfogó rangsorolása készült el, amelynek elemzése klaszterelemzési (VARCLUS), főkomponens-analízis (PCA) és vegyes típusú adatok faktorelemzése (FAMD) módszerrel történt.

A rangsorok és az egyes részmutatók időbeli alakulásának vizsgálata a változók klaszterelemzésével (VARCLUS) és főkomponens-analízis (PCA) segítségével valósult meg. A vegyes adatok faktorelemzésének alkalmazása lehetővé tette egy olyan térkép

létrehozását, amely a helyszíneket folyamatos és kategorikus adatokkal együtt ábrázolja. Az elemzés figyelemre méltó regionális és tipológiai mintákat is feltár, kiemelve a nemzetközi mutatók dominanciáját az európai tengerparti és örökségi helyszíneken, valamint a hazai mutatók dominanciáját az észak-amerikai és ázsiai városi helyszíneken. Az elemzés így közvetlen szabályozási és gazdaságpolitikai ajánlások levezetéséhez nyújt alapot.

Tudományos körökben viszonylag ritkaságnak számít, hogy a gazdasági szakemberek átfogó statisztikai elemzéseket készítsenek a világ városi területeinek túlturizmusáról. Az e területen végzett kutatások nagy része egyes országokra vagy kontinensekre összpontosított inkább. A COVID-19 világjárvány alapjaiban változtatta meg a turizmus dinamikáját, a turisták fókuszát más helyszínekre kezdett irányulni, mely indokolja a turizmus idősoros elemzésének szükségességét globális szinten. A túlzott turizmus jelentős globális problémaként azonosítható, amely számos negatív externáliával jár. A disszertáció másik fő kutatási kérdése a következő volt: Milyen mértékben érinti a vizsgált európai városi túlzott mértékű turizmus desztinációkat a túlturizmus, és hogyan változott ez a COVID-19 világjárvány megjelenése óta? A doktori értekezés egyik fő célja volt egy olyan ismérv kidolgozása, amely objektíven mutatja be a turizmus mértékét, így dinamikus rangsort állít fel a kiválasztott európai településekről. Ennek oka, hogy hiányoznak olyan tanulmányok, amelyek kifinomult statisztikai módszerekkel elemzik a túlturizmusra vonatkozó szekunder adatokat. Az elemzés utolsó szakaszában a vizsgálati fókusz szűkítésre került, és kizárólag az európai túlturisztikai helyszínekre koncentrált. Ez a szűkítés lehetővé teszi, hogy a vizsgálat célzottabban elemezze a túlzott mértékű turizmus alakulását. A 28 európai település, mely a túlzott turizmusban való érintettsége alapján lett kiválasztva, a 2014 és 2023 közötti időszakra vonatkozóan többkritériumos döntéshozatali módszerekkel lett rangsorolva. A rangsorok kiszámítása a VIKOR, a TOPSIS és az MMOORA módszerrel történt, és a Cross-Entropy optimalizálással egy összesített rangsor is készült. Emellett a rangsorok éves változásai grafikusán is bemutatásra kerültek a Principal Component Analysis segítségével egy kétdimenziós térben, az úgynevezett "helyszínek terében". Végül a helyszínek három különböző klaszterbe lettek besorolva a túlturizmus szintje alapján a K-means algoritmus alkalmazásával.

2. ADATBÁZIS ÉS AZ ALKALMAZOTT MÓDSZEREK ISMERTETÉSE

Az Anyag és módszer fejezetet a Vizsgálati eredmények és azok értékelése fejezettel összhangban három fő részre osztottam.

2.1. A túlzott turizmus trendjei

A túlturizmus jelenségéhez köthető aktuális kérdéskörök bemutatása és elemzése főként online adatbázisokból (pl.: EUROSTAT, UNWTO vagy UN Tourism, Knoema, UNESCO, Statista, INE) nyert adatok használata révén valósult meg, mely során nyilvánosan elérhető adatbankok, szakmai összeállítások, interaktív térképek kerültek felhasználásra. Az adatok feldolgozása során törekedtem arra, hogy az összegyűjtött és rendszerezett információkat kontextusba helyezzem, és ezáltal mélyebb megértést nyújtsak a túlturizmus aktualitásait tekintve. A fejezetben megjelennek a túlzott turizmus mérése során leggyakrabban alkalmazott származtatott mutatók: a turizmus sűrűsége és a turizmus intenzitása.

2.2. A városi turizmus léptékváltozásának globális trendjei a XXI. században

A kutatás során alkalmazott statisztikai elemzések megbízhatóságának érdekében a vizsgálathoz használt adatokat egy jelentős nemzetközi adatbázisból nyertem, amely széles körben elfogadott és elismert szakmai körökben. Az Oxford Economics (2024) adatbázisa globális és regionális szinten gyűjt adatokat, az információk beszerzése több forrásból történik, ideértve például a kormányzati statisztikákat, iparági felméréseket, nemzetközi szervezetek jelentéseit. Az adatbázis által szolgáltatott információkat a kutatás során tovább szűkítettem és rendszereztem, biztosítva, hogy azok pontosan illeszkedjenek a statisztikai modellek igényeihez. Így a statisztikai elemzések elvégzésére 255 desztináció bevonásával került sor, melyek főképp városi helyszínek.

2018-ban került publikálásra egy átfogó kutatás a túlzott mértékű turizmussal a fókuszban, mely a világ minden területén fellelhető turisztikai célpontokat vizsgálta. Az Európai Parlament Közlekedési és Idegenforgalmi Bizottsága (TRAN – European Parliament's Committee on Transport and Tourism) szakértőinek tanulmánya (Peeters et al., 2018) szekunder adatokat elemezve és esettanulmányokra összpontosítva elemezte a túlzott mértékű turizmus mutatóit. Arra a következtetésre jutottak akkor, hogy a túlturizmus összetett okai és hatásai miatt nem lehetséges esetükben közös mutatókat meghatározni.

Tanulmányukban összegyűjtöttek olyan helyszíneket globális szinten, melyek ki vannak téve a túlzott mértékű turizmus negatív hatásainak, azokat konkrétan „overtourism desztinációkként” említik. A TRAN többféle statisztikai elemzési módszert alkalmazva vizsgálódott az említett helyszínek esetében, azonban néhány év elteltével és más statisztikai módszereket is alkalmazva újszerű eredmények érhetőek el.

A túlturizmus mérése kihívást jelentő feladat ugyan, de léteznek olyan mutatók, amelyek segíthetnek a szakembereknek ebben. Buitrago és Yñiguez (2021) relatív mutatókat (turisztikai mutatók/általános mutatók) használtak a turizmus intenzitásának (pl.: turisták/lakosok, látogatók/lakosok, vendégéjszakák/lakosok, vendégéjszakák/1000 lakos, tengerjáró hajók utasai/lakosok) és a turizmus sűrűségének (pl.: turisták/km², vendégéjszaka/km², vendégágyak/km²) mérésére. A turizmus sűrűségét általában az egy négyzetméterre jutó látogatók számával, vendégéjszakák számával vagy a turisták számával mérik. A turizmus intenzitását jellemzően a látogatók, a vendégéjszakák vagy a turisták egy lakosra jutó számával mérik (WTTC, 2017).

A világ többszáz települését az elmúlt évtizedekben vizsgáló rész eredményei olyan adatok felhasználásával készültek, mint a település területe, népessége és GDP-je, belföldi és nemzetközi fizetőszálláshelyeken eltöltött vendégéjszakáinak száma, belföldi és nemzetközi turistaérkezéseinek száma, a településen realizálódott összes turisztikai költség a belföldi és a nemzetközi turisták által.

Az elemzés első szakaszában változók klaszterezése (VARCLUS) (Vigneau – Qannari, 2003) valósult meg a redundáns dimenziók kiküszöbölésére és az adatok alacsonyabb dimenziójú térben való ábrázolására. A módszer szorosan kapcsolódik mind a főkomponens-elemzéshez (Principal Component Analysis – PCA), mind a klaszterelemzéshez. Az algoritmus olyan változócsoportokat azonosít, amelyek a lehető legnagyobb korrelációt mutatják egymással és a lehető legkisebb korrelációt a más klaszterekben lévő változókkal. Az eljárás célja, hogy az adott változók lineáris kombinációjaként látens komponenseket (optimális reprezentánsokat) hozzon létre minden korrelált változócsoporthoz. Az eljárás először K-közép (K-means) (agglomeratív) klaszterelemzést alkalmaz a kezdeti csoportosításhoz, majd a látens komponenseket minden klaszterhez hozzárendeli. A végső szakaszban a változók és a látens komponensek közötti négyzetes Pearson-féle korrelációs együttható alapján új klaszterek kerülnek kialakításra.

Az eljárás iteratív, és akkor ér véget, amikor a klaszterstruktúra elérte a stabilitás állapotát. Az egy klaszteren belül elkülönített változóknak korrelációval kell rendelkezniük a saját klaszterükben lévő más változókkal, és nem szabad korrelálniuk más klaszterekkel. Így az egy osztályba klaszterezett változók azonosak vagy nagyon hasonlóak, és nem hasonlítanak más osztályok változóihoz (Khataba et al., 2019). Az aggregációs stratégia a megfigyelt varianciákon alapszik, és két klaszter összevonása az összevonás után a teljes magyarázott variancia minimális csökkenésétől függ. A VARCLUS egyik fő előnye az egyszerű főkomponens-elemzéssel szemben az, hogy a kapott struktúra világosabb és könnyebben értelmezhető. Továbbá a VARCLUS által képzett látens komponensekre Kruskal-Wallis-elemzés is elvégzésre került, hogy a látens komponensek pontszámaiban a régió, a helyszín és a túlturizmus típusa tekintetében fennálló különbségek kimutathatóvá váljanak.

A főkomponens-elemzés célja az egymással összefüggő változók sorának lineáris transzformáció segítségével történő átalakítása egymással nem összefüggő, lineáris változókká (Ghauri – Grønhaug, 2016). A módszer a változók számának csökkentését úgy hajtja végre, hogy a kiindulási változókra vonatkozó információ minél nagyobb részét megőrizze, tehát a faktormodellből az eredeti rendszerre vonatkozó információk kinyerhetők maradjanak (Jánosa, 2023). A világ városainak vizsgálata során végül egy egyszerű PCA is alkalmazva lett a kutatáshoz használt összes túlturizmust mérő indexből egyetlen főkomponenst képezve, mellyel egy olyan egységes, általános index kidolgozása volt a cél, mely a túlturizmust méri.

A vegyes adatok faktoranalízise (Factor Analysis of Mixed Data – FAMD) technika egy olyan statisztikai módszer, amely képes egyesíteni és elemezni a különböző típusú adatokat (pl. folytonos és kategorikus adatokat), ezért kiválóan alkalmazható vegyes adathalmazok esetében, ahol a változók különböző típusúak, de azok mindegyike hozzájárulhat az adathalmaz struktúrájának feltárásához. A faktoranalízis úgynevezett struktúrafeltáró módszer, tehát arra használatos, hogy alkalmazásával fény derüljön az adatok mögött meglévő struktúrára (Molnár, 2017). Az elemzés második szakaszában a vegyes adatok faktorelemzése (FAMD) (Pagès – Pagès, 2014) lett alkalmazva a helyszíneket ábrázoló térkép létrehozására, a folytonos és kategorikus adatokkal együtt. A folytonos adatok jellemzője, hogy adott intervallumon belül felvehetnek bármilyen tetszőleges értéket (Füzesiné, 2018). A folytonos adatok közé tartoztak a nemzetközi és belföldi

turistaérkezések, a nemzetközi és belföldi fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák, valamint a nemzetközi és belföldi turisztikai költségek. Kategorikus változók nem számértékekkel jellemezhetők, hanem kategóriákkal vagy csoportokkal. A kategorikus adatok közé tartozott a régió (Afrika, Ázsia, Ausztrália, Európa, Észak- és Dél-Amerika), valamint a túlturizmus típusai, úgymint tengerparti és sziget, örökségi, városi, vidéki és az a kategória, amelybe olyan települések tartoznak, amik nincsenek kitéve a túlturizmusnak a 2018-ban megjelent globális tanulmány szerint (Peeters et al., 2018).

2.3. A túlturizmus mértéke európai helyszíneken

Az adatok gyűjtése online forrásokból történt, amelyek közül a legfontosabbak az Oxford Economics – egy független gazdasági tanácsadó cég – (Oxford Economics, 2024) és az Eurostat – az Európai Unió statisztikai hivatala – (Eurostat, 2023).

Jelen kutatás célja az Európai Parlament Közlekedési és Idegenforgalmi Bizottsága (TRAN) által korábban „overtourism desztinációkként” azonosított helyszínek esetében újabb statisztikai és elemzési módszereket felhasználva újszerű eredmények bemutatása. A kutatás során a Közlekedési és Idegenforgalmi Bizottság által alkalmazott mutatókon túl más mérőszámok is figyelmet kapnak, mely révén még inkább átláthatóvá válnak a természeti adottságok és a társadalmi-gazdasági folyamatok együttes hatásai a túlzott turizmus által érintett területeken. A TRAN által azonosított 67 európai túlturisztikai desztináció között több kis falu, vidéki település, egyedi attrakció vagy kisebb méretű egység is szerepel (pl: Geiranger-fjord területe, Plitvicei-tavak, Vezúv, Kerry-gyűrű, Stonehenge). A vizsgálni kívánt turisztikai mutatók nem igazán hasonlíthatók össze egyes kisebb desztinációk esetében a kategóriák között (hiszen sok esetben nem rendelkeznek lakosságszámmal vagy nem mérik a turizmus nagyságát ilyen kicsi egységek szerint), ezért a kutatásban főként a városi helyszínek szerepelnek. Összesen 28 úti célról álltak rendelkezésre adatok, ami nagyobb minta elemzését tette lehetővé, mint más hasonló témájú és célú vizsgálatok esetében, például Amore és szerzőtársai (2020) kutatása. Fontos megjegyezni, hogy azokban az esetekben, amikor a TRAN által jegyzett helyszín a településnek egy különleges része vagy egy történelmi városközpont volt, a vizsgálatban a teljes település adatai kerültek górcső alá – hiszen annál kisebb egység turisztikai adatai nem voltak biztosítva (pl.: Dubrovnik óvárosa, Athén - Akropolis, Firenze történelmi központja).

2020 óta – a COVID19 világjárvány óta – a sűrűségi mutatók egyre fontosabbá váltak, mivel a turisták egyre inkább odafigyelnek arra, hogy elkerüljék a fertőzések kockázatát és a korlátozásokkal járó kellemetlenségeket.

A doktori értekezés európai városi turizmussal foglalkozó fejezetében bemutatott eredményekhez a következők kerültek alkalmazásra: az egy lakosra jutó légi utasok száma, az egy lakosra jutó fizető szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma, az egy lakosra jutó vendégéjszakák száma, az egy km²-re jutó vendégéjszakák száma, az összes turisztikai költség a GDP százalékában kifejezve. A skálán szereplő változók megbízhatóságának ellenőrzése McDonald-féle omegával történt, mely a hagyományos Cronbach-alfa értéknek alternatívája, és leginkább többdimenziós és faktoranalízisen alapuló skálák esetében alkalmazható jól. A McDonald-féle omega értéke 0 és 1 közötti értéket vehet fel: a 0,7 feletti érték már elfogadható, a 0,8-et meghaladó érték kiválónak számít a látens változók megbízhatóságának értékelése során (Kocsel, 2019).

A turizmus mértékének mérésére a jelen vizsgálat ugyanazokat vagy hasonló mérőszámokat használt, mint Popescu és munkatársai (2023), Maggi és Fredella (2010), valamint Manera és Valle (2018), de más turisztikai szakemberek is elismerik, hogy az abszolút turisztikai mutatók és a származtatott mutatók eredményei közötti különbség igen nagy lehet, ezért a koncentrált mutatók és származtatott mutatók használata indokolt lehet (Tóth, 2016).

Az MCDM (Multiple-Criteria Decision-Making), vagyis többszemponú döntési modell (Gyarmati – Szalai, 2018) vagy többszemponú döntéshozatali módszer (Rideg et al., 2009) segítségével a kutatók képesek különböző alternatívák komplex szempontrendszerek alapján történő összehasonlítására (Gyarmati – Szalai, 2018). Az európai desztinációkat érintő kutatás első szakaszának alapja a többszemponú döntéshozatali módszerek (MCDM) alkalmazása volt a 28 túrturisztikai helyszín 7 kritérium (mutató) és 10 év (2014 és 2023 között) szerinti rangsorolásával. A megbízhatóság növelése érdekében (Kocsi, 2020) három különböző rangsorolási módszer került alkalmazásra:

- TOPSIS (Behzadian et al., 2012) vektor normalizálással (Hwang – Yoon, 1981). A TOPSIS módszer az egyes döntési alternatívák legjobb és legrosszabb teljesítményhez mért távolságaként összegzi a teljesítményt (Kovács, 2019).

- VIKOR (Opricovic, 1998) módszer jellemzője, hogy az alternatívák rangsorolásra és azok kompromisszumos kiválasztásra összpontosít konfliktusos kritériumok esetén (Gyarmati – Szalai, 2018).
- MMOORA (Brauers – Zavadskas, 2006) módszer a rendelkezésre álló alternatívákat olyan arányrendszerek alapján rangsorolja, amelyekben az egyes alternatívák teljesítményét egy kritérium tekintetében egy olyan nevezőhöz viszonyítják, amely az összes alternatívát képviseli az adott kritériummal kapcsolatban (Singh et al., 2024).

Ezeket a módszereket más kutatási területeken gyakran alkalmazzák sikerrel, de néhány szerző a turizmus különböző területein is alkalmazta már őket, például Önder és szerzőtársai (2013), valamint Göksu és Kaya (2014). Több különböző rangsorolás alapján egy összesített rangsor jött létre a Rubinstein (1999) és Kroese és szerzőtársai (2006) által kifejlesztett, meglehetősen robusztus optimalizációs algoritmus, a Cross-Entropy segítségével. Az algoritmus a következő célfüggvényt minimalizálja (Pihur et al., 2009):

$$\Phi(\delta) = \sum_{i=1}^m w_i \cdot d(\delta, L_i), \quad (1)$$

ahol δ az általános rangsor,

m a kritériumok száma,

L_i az i -edik rangsor ($1 < i < m$),

az alkalmazott távolsági metrika jelölése d , amely ebben az esetben az euklideszi távolság,

w_i a kritériumsúlyokat jelöli.

Több más súlyozási eljárás alkalmazását követően a végeredmény az egyenlő súlyok alkalmazásával jött létre, amely a legértelmezhetőbb eredményt adta.

A következő lépésben a helyszínekre kapott rangsoroknak és azok éves változásának grafikus bemutatása következett PCA (Principal Component Analysis) segítségével egy kétdimenziós térben, az úgynevezett biplot grafikonon (kettős szórásdiagram). A PCA egy dimenziócsökkentő technika, amely segít az összetett adathalmazokban lévő információkat kevesebb dimenzióban megjeleníteni úgy, hogy eközben a legfontosabb információkat megőrzi. Ez a módszer azt segít elemezni, hogy az adathalmazban milyen fő irányok (főkomponensek) mentén magyarázható a legnagyobb variancia. A biplot grafikon a PCA eredményeit vizualizálja két főkomponens mentén. Ez a grafikon pontokat és vektorokat is

ábrázol egyszerre. A pontok a vizsgált településeket jelenítik meg az alapján, hogy az adott két főkomponens mentén hol helyezkednek el. A pontok közötti távolság azt mutatja, mennyire hasonlóak egymáshoz a települések a vizsgált rangsor szempontjából. A vektorok a kritériumokat, indikátorokat reprezentáló irányokat jelenítik meg. A vektorok hossza a főkomponensek magyarázó erejét mutatja, irányuk pedig azt, hogy az adott tényező milyen irányba hat (Podani, 1997).

A helyszínek rangsorai alapján klaszterelemzés is készült K-közép (K-means) (Bock, 2007; Jauhari et al., 2022) és hierarchikus klaszterezés (Murtagh – Contreras, 2012) segítségével 2-6 csoportra. A K-közép módszer esetén az optimális klaszterszám megválasztása a kutatóra van bízva, majd minden elem ahhoz a klaszterhez rendeltetik, amelynek a középpontjához legközelebb esik. A hierarchikus eljárás során az adatok hierarchikus struktúrája épül fel, ebben az esetben nincs szükség előzetesen megadott klaszterszámra. Végül az úgynevezett Silhouette együttható (Sekula et al., 2017) alapján K-közép klaszterezést alkalmazva került kiválasztásra a 3 csoportos megoldás.

A klaszterelemzést követően a 3 halmazra osztott adathalmazon ANOVA-elemzésre (Analysis of Variance – variancianalízis) került sor, annak érdekében, hogy megállapíthatóvá váljon, hogy a klaszterek valóban szignifikánsan különböznek-e egymástól egy vagy több változó mentén, vagy a különbségek csupán a véletlennek köszönhetőek.

3. AZ ÉRTEKEZÉS FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSAI

3.1. A túlzott turizmus trendjei

A XXI. századot számos globális esemény határozta meg, melyek közül az egyik legjelentősebb az új koronavírus (SARS-CoV-2) járványa, amely 2019 végén jelent meg. A világméretű járvány jelentős hatással volt a turisztikai ágazatra, a korábban népszerű úti célok látogatottsága drasztikusan lecsökkent. A túlturizmus jelensége a járáttörlések, határzárak és karanténintézkedések végrehajtása miatt átmenetileg megszűnt.

Koh (2020) kimutatta, hogy a COVID-19 világjárvány kitörése komoly hatással volt a túlturizmus jelenségére, ugyanakkor új lehetőségeket teremtett a turizmus fenntarthatóbb és felelősségteljesebb jövőjének megvalósítására.

A szezonális egy rendszeresen jelentkező, előre megjósolható jelenség, ami nem csupán a turizmusban jelenik meg (Szöllös-Tóth, 2022c). A szezonális erősségének négy különböző szintje különíthető el a Turisztikai Világszervezet adatai alapján. Az 1-es szint jellemző azokban az országokban, ahol a turistaforgalom egész évben jelentős, vagyis ahol a látogatószám alapján a legnépszerűbb három hónap forgalma nem több, mint a teljes évi forgalom 35%-a. Ilyen például az Amerikai Egyesült Államok (29%), a Fidzsi-szigetek (30%), Spanyolország (35%) és Magyarország (34%) is. A legerősebb szezonális fok – 4-es szint – azokat az országokat jellemzi, ahol a turistaérkezések száma a legnépszerűbb három hónapban az egész évesnek legalább 55%-át teszi ki. Kevés ilyen ország létezik, azok mindegyike Európában található: Norvégia (61%), Horvátország (64%), Görögország (56%). Ezek az országok vannak legnagyobb mértékben kitéve a turizmus jellegéből adódó szezonálisnak, így az abból származó egyenlőtlenségnek is (UNWTO, 2022).

A szezonális által okozott negatívumok között beszélhetünk a túlzott mértékű turizmusról is, hiszen sok esetben a turizmus által kiváltott problémákat súlyosbítja a szezonális jellege. A látogatók számának túlzottan nagy növekedése túlszűfoltáshoz vezet azokon a területeken, ahol a lakosok a szezonális turisztikai csúcsidőszakok következményeitől szenvednek (Milano et al. 2019). Habár Gonda (2016) leszögezi, hogy a turisztikai kereslet alapvető jellemzője a szezonális, az időbeli és térbeli koncentráltág, a turisztikai szezonon kívüli időszak keresletének ösztönzése a turizmusfejlesztés egyik központi feladata. Figyelemre méltó az a tendencia is, mely szerint az utazók tudatosságába is beépülni látszik

a csúcsidőszakon kívüli vakációzás. Egy felmérés – melyben hat ország (Egyesült Királyság, Hollandia, Németország, Olaszország, Franciaország és Spanyolország) lakosságát kérdezték a 2025-ös utazási terveikről – eredményei szerint a csaknem 8000 válaszadó majdnem egyharmada (31%) nyilatkozott úgy, hogy a túlszűfoeltság elkerülése érdekében biztosan nem a főszezonban fog utazni (Accor, 2024).

Az elmúlt évek turizmusát oly nagy mértékben formáló világjárvány hatására a turisztikai szezonális számos országban tovább erősödött.

Egy másik, 2022-ben már publikált vizsgálatomnak (Szöllős-Tóth, 2022d) központi kérdéskörét az a tény adja, hogy az attrakciók térbeli elhelyezkedése nem mutat egyenletes képet. Az egyes területeken megtalálható vonzerők más hasonló méretű vidékek attrakcióinak többszörösének adnak otthont. Így azok a térségek, melyek több turisztikai vonzerővel bírnak, rendszerint nagyobb turistaforgalommal számolhatnak, s ezek a desztinációk fokozottan vannak kitéve a túlzott mértékű turizmus veszélyeinek.

A túlturizmus kialakulásának és létezésének egyik oka lehet a turisták által legnépszerűbbnek tartott attrakciók koncentrált elhelyezkedése a térben. Bizonyítható, hogy a turisztikai attrakciók térbeli elhelyezkedése nem szabályos rendet követ, így a turisztikai bevételekből való részesülés is rendkívül differenciált a világ országait tekintve és az egyes országokon belül is.

Az UNESCO – az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete – által listázott világörökségi helyszínek legtöbbször Európában található. 2022-ben összesen 1154 világörökségi helyszínt tartottak számon, melyek közül 897 kulturális, 218 természeti, 39 pedig kulturális és természeti világörökség is egyben. A legtöbb világörökség-helyszín Olaszországban található (58 helyszín), a második a rangsorban Kína (56 helyszín), a lista harmadik helyén Németország áll (51 helyszín). Őket követi Spanyolország és Franciaország (egyaránt 49-49 helyszínnel), majd India (41 helyszín) és Mexikó (35 helyszín) (UNESCO, 2022).

Az attrakciók térbeli elhelyezkedésének szabálytalan elrendeződésére kiváló például a tengerpartok vonzerője, mely az országok esetében egyfajta adottságként van jelen. A tengertől elzárt országok nem tudnak élni a népszerű 3S (sun, sea and sand: napsütés, tenger, homok) turizmus által nyújtott előnyökkel, mint fogadóország. Világszerte példa nélküli a

tengerparti turistadesztinációk sikere, jellemzően ezek a célpontok fogadják a legtöbb turistát, ezek a helyek részesülnek a legnagyobb mértékben a turisztikai bevételekből.

Megfigyelhető, hogy azok az országok, melyekben a turizmus az az ágazat, mely legnagyobb mértékben járul hozzá a GDP-hez, főként kisebb területű tengerparti országok, melyek nagy mértékben kihasználják a 3S turizmus előnyeit (Knoema, 2022).

Ahogy a természeti vonzerők elhelyezkedése a térben a legkevésbé sem mutat szabályosságot, a mesterségesen kialakult, ember alkotta vonzerők elhelyezkedése is inkább szabálytalan, jellemzően koncentrált képet mutat. Számos ország esetében figyelhető meg az, hogy a legkeresettebb látnivalók a világvárosok köré csoportosulnak. Ezen belül is gyakori a koncentráció, hiszen a városon belül sokszor található egy óvárosi vagy történelmi belvárosi rész, mely zsúfolva van a turisztikai látványosságokkal, attrakciókkal.

A leglátogatottabb ország Európában – és a világon is – 2023-ban Franciaország volt 100 millió turistaérkezéssel, a második pedig Spanyolország volt több, mint 85 millió turistaérkezést számlálva – ami a világranglistán is a második helyre volt elég (UN Tourism, 2025). Az Európai Unió országainak turisztikai szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakáit áttekintve kiemelkednek a mediterrán tengerpartok – főként Spanyolország, Franciaország és Olaszország – és az óceáni tengerpartok – Spanyolország, Franciaország és Írország – (Eurostat Nights, 2025).

A turizmus intenzitása alapján a legtúlterheltebb területek Észak-Olaszországban, Horvátországban, Izlandon található, valamint az európai szigetek közül Ciprus, Kréta, az Égei-tenger szigetei, Málta, Korzika, Szardínia, a Baleár-szigetek, a Kanári-szigetek és Madeira (Eurostat Population, 2025). A tengerparti területek turisztikai túlterheltségét mutatja a turizmus sűrűsége is. Az európai szigetek közül kiemelten érintett az Égei-tenger szigetvilága, Jón-szigetek, Ciprus, Málta, Korzika, a Baleár-szigetek, a Kanári-szigetek és Madeira (Eurostat Area, 2025).

A városi helyszíneket taglaló kutatás egyes eredményei 2022-ben kerültek publikálásra általam (Szöllős-Tóth, 2022b). A pandémiát megelőző években a turizmus az egyik leggyorsabban növekvő gazdasági szektor volt. Az európai nagyvárosokat vizsgálva a legnépszerűbb London (85 100 millió) volt 2019-ben az ott eltöltött vendégéjszakák számát tekintve (City Destinations Alliance, 2024). Érdemes megvizsgálni az európai városi

helyszínek esetében a nemzetközi és a belföldi turisták arányát. Ebben a tekintetben Dubrovnik igazán nemzetközinek számít, hiszen az oda érkező turisták 94%-a külföldi. Szintén jelentős arányú a nemzetközi turisták száma a Baleár-szigeteken található Palma de Mallorca – Calvía területén (88%), valamint Velencében (86%). Hasonlóan nagy a nemzetközi turistaforgalom aránya a belföldihez képest Budapesten (83%), Lisszabonban (81%) és Barcelonában (81%). Ellenben a vizsgált európai nagyvárosok közül Madridban (54%), Párizsban (53%) és Berlinben (35%) az előbbieknél jóval kisebb arányú a nemzetközi turisták jelenléte (Statista Distribution, 2024).

Egy csaknem 8000 európai utazó megkérdezésével zajló primer kutatás (Accor, 2024) eredményei szerint a túlzott mértékű turizmus hatásai már nem ismeretlenek turisták számára. 11%-uk állítja, hogy volt már olyan alkalom, amikor elrontotta a nyaralása élményét az, hogy túlsúfolt úti célt választott. A válaszadók 8%-a érzett már büntudatot, amiért túlturizmussal érintett nyaralóhelyen tartózkodott. Éppen ezért az utazók túlnyomó többsége (90%) szerint a túlturizmus okozta problémák valamilyen módon hatással lesznek arra, hogy 2025-ben hova vagy hogyan utaznak majd. Egyesek (31%) a főszezonban való utazást tervezik elkerülni, mások (27%) azokat az úti célokat, amelyek szenvednek a túlturizmus miatt, többen (19%) pedig azokat az úti célokat, ahol a helyiek tiltakoznak a turizmus ellen. A megkérdezettek jelentős hányada (22%) tudatosan választ majd 2025-ben kevésbé ismert úti célokat, hogy elkerülje a túrizmus negatív hatásaihoz való hozzájárulást. A résztvevők negyede megérti a fogadóterület lakosságának ellenséges, tiltakozó hozzáállását, általuk felvetett problémákat, s együtt érez a demonstráló lakosokkal.

A érintett helyszíneken a bevezetett vagy tervezett intézkedések köre sokszínű, azonban a védeni kívánt területek jórészt a természeti környezet és az épített örökség megóvását, illetve a helyi lakosság életszínvonalának megőrzését helyezik a középpontba, mely a doktori értekezésben bővebben kerül részletezésre .

A szálláshelyszolgáltatás piacán 2008-ban jelent meg az Airbnb, egy olyan online platform, melyen magánszemélyek is kiadhatják rövid távra ingatlanjaikat (akár a teljes ingatlant, akár annak kisebb részét), valamint bérbe is vehetnek ingatlant az érdeklődők, így a weboldal összeköti a kínálatot és a keresletet. A rövid távú ingatlanbérlés (short-term rental – STR) alatt a rövid időre, jellemzően egy éjszakától néhány hétig terjedő időszakokra kiadott szálláshelyeket értünk, melyek általában magánszemélyek vagy ingatlantulajdonosok

kezelnek (nem pedig nagy szállodaláncok vagy keppingek), és különböző típusú szálláshelyek tartoznak közéjük, például apartmanok, házak és magánházakban található szobák. Az Airbnb néhány év alatt óriási népszerűségegre tett szert, s 2024 nyarán már több, mint 8 millió aktív szálláslehetőséget kínált több, mint százezer településen világszerte (Airbnb, 2025). Az európai piacon való megjelenése is igen sikeres volt (Eurostat Guests, 2025): 2023-ban például Franciaországban több, mint 159 millió vendégéjszaka realizálódott az Airbnb és más rövid távú szálláshelyek bérbeadásával foglalkozó platformok (pl.: Booking.com) használatával. Míg kezdetben kiváló lehetőségnek tűnt a magánszemélyek üresen álló vendégszobáinak, lakrészeinek turisztikai hasznosítása, s mindez jó bevételi forrást biztosított a házigazdáknak, később egy sor probléma merült fel a megosztáson alapuló gazdaság ezen formájával kapcsolatban. Mivel egyre több tulajdonos döntött a hosszú távú albérletkiadás helyett a jövedelmezőbb rövid távú turisztikai kiadás mellett, ami a helyi albérletárak drasztikus emelkedésével járt. Így a helyi lakosok egy része kiszorult a településről vagy annak központi részéről, hiszen már nem engedhette meg magának a megemelkedett árakat. Celata és Romano (2020) megjegyezte, hogy az Airbnb-hez hasonló online rövid távú bérleti platformok nemcsak a városi területek szálláskapacitását bővítik, hanem a lakosok és a látogatók közötti kapcsolatokat is befolyásolják. Az otthonok rövid távú bérbeadás révén turistaszállássá történő átalakítása hozzájárul a lakosok kiszorulásához a városközpontokból. Mindez hatással volt az ingatlanok vételi árára is, mely szintén gyors emelkedésnek indult.

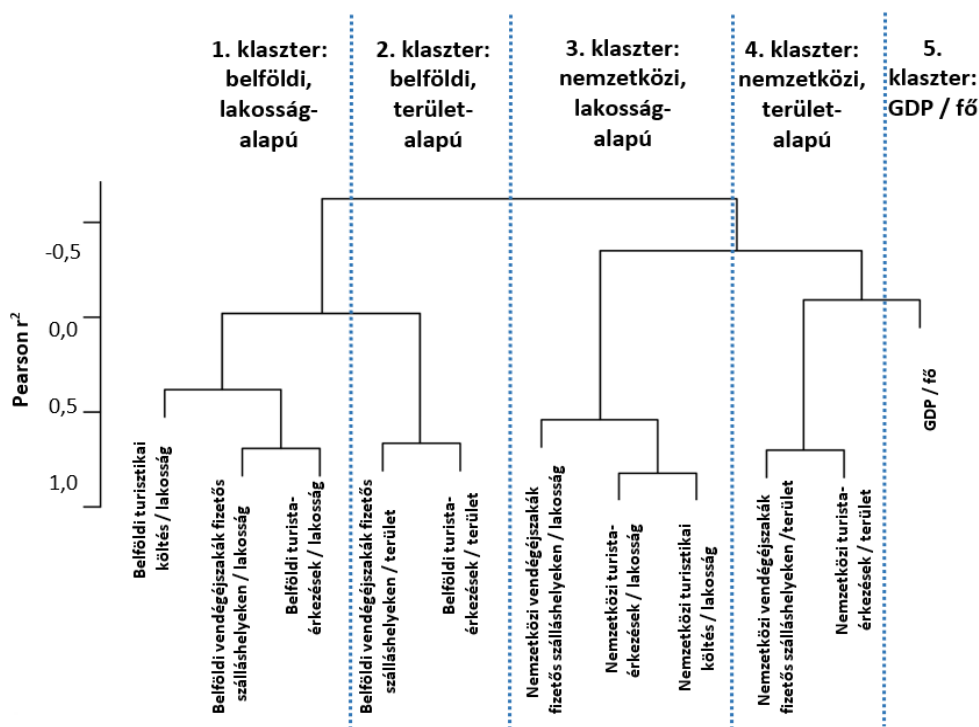
3.2. A városi turizmus léptékváltozásának globális trendjei a XXI. században

A városi turizmus dinamikáját taglaló alfejezetben bemutatott kutatási eredmények egy 2025-ben publikált tanulmányban kerültek ismertetésre (Szöllős-Tóth et al., 2025).

A tudományos körökben viszonylag ritka, hogy a szakértők átfogó statisztikai elemzéseket készítsenek a világ minden táján található városi desztinációk turizmusáról. A túlzott mértékű turizmus területén végzett kutatások többsége csak egyes országokra vagy legfeljebb kontinensekre összpontosít. A doktori kutatás népesség- és területalapú indexek alkalmazásával a turizmus intenzitása és sűrűsége indexekkel analóg módszertant alkalmazott.

A bemutatott eredmények értelmezése során azt, hogy az egyes települések a túlzott mértékű turizmussal érintett helyszínek-e, Peeters és szerzőtársai (2018) munkája nyomán adottnak tekintetem. A minősítés módszertanának és kritériumrendszerének részletes vizsgálata nem képezi a kutatásom tárgyát, a TRAN munkatársai által megállapított kategorizálást kiindulási alapként használtam a további elemzésekhez. Az általam végzett számításokban és statisztikai elemzésekben az overtourism státusz mint meghatározó tényező szerepel. A kutatás során e besorolást exogén változóként kezeltem, amely előzetesen definiált és a vizsgálatok során nem módosul, ugyanakkor kulcsszerepet játszik az adatelemzési folyamatban és az eredmények értelmezésében.

A VARCLUS módszer alkalmazása azzal a céllal történt, hogy meghatározza a vizsgált turizmusmutatók klasztereit, és minden klaszterhez látens komponensek képződjenek, az adatok dimenzionalitásának csökkentése érdekében. A VARCLUS módszer egy praktikusabb megközelítés a túlturizmus mutatóinak klaszterezésére, mivel lehetővé teszi a leginkább korreláló mérőszámok kiválasztását, valamint alcsoportok és látens komponensek létrehozását ezekből. A kiinduláskori klaszter öt különböző klaszterbe lett osztva, amelyek mindegyike egy, két vagy három mutatóból áll (1. ábra).

1. ábra: A túlzott turizmus mutatóinak klaszter- és korrelációs szerkezete

Forrás: saját szerkesztés (2025)

A Pearson-féle r -négyzet mutató jelzi az adott klaszteren belüli mutatók és a klaszter mögöttes látens összetevője közötti korreláció mértékét. Az 1. táblázat szemlélteti az öt klasztert és az egyes mutatók korrelációját a klaszter látens komponensével. A módszer az egyes klaszterekhez rendelt változók azonosítására szolgál. Továbbá a mutatókat úgy választják ki egy adott klaszterhez, hogy a saját klaszterükkel ($r_{(OWN)}^2$) a legmagasabb, a legközelebbi klaszterekkel ($r_{(CLOSEST)}^2$) pedig a legalacsonyabb korrelációt mutassák.

Az $1-r^2$ arány kiszámítása a következőképpen történik (SAS Institute Inc., 2013):

$$1 - r^2 \text{ ratio} = \frac{1 - \text{Pearson } r_{(OWN)}^2}{1 - \text{Pearson } r_{(CLOSEST)}^2} \quad (1)$$

Egy adott mutató erősen korrelál a saját klaszterével ($r_{(OWN)}^2 \rightarrow 1$) és nem korrelál a legközelebbi klaszterrel ($r_{(CLOSEST)}^2 \rightarrow 0$), így az $1-r^2$ arány közel 0 (Sanche – Lonergan, 2006). Ezért a legalacsonyabb $1-r^2$ értékkel rendelkező mutató valószínűleg a legrepresentatívabb a klaszterre nézve.

A klaszterek magyarázó ereje meglehetősen jelentős. A területalapú klaszterek viszonylag nagy arányban magyarázzák a varianciát, a hazai mutatók esetében 91%-kal, a nemzetközi mutatók esetében pedig 92%-kal. A népességalapú klaszterek esetében a magyarázott variancia aránya relatíve alacsonyabb, 82% a hazai mutatók esetében, illetve 88% a nemzetközi mutatók esetében. Összességében a látens komponensek a variancia 89%-át magyarázzák. Az egyes mutatók korrelációs együtthatói meghaladják a 0,7-et, ami a megfelelő látens komponenssel való erősebb korrelációt jelzi. A belföldi mutatók viszonylag nagyobb súllyal kapcsolódnak az általános túlzott turisztikai mutatóhoz. A lakosságszámon alapuló belföldi fizetett vendégéjszakák és a belföldi utazási kiadások rendelkeznek a legnagyobb súlyokkal, 0,741, illetve 0,729 korrelációs együtthatóval. A legalacsonyabb súly (0,262) az egy főre jutó GDP-nek tulajdonítható az általános komponensben. A VARCLUS klaszterezés eredményei öt szintetikus komponens eredményeztek, amelyek az adott indikátor-klasztereknek megfelelően lettek létrehozva. Így minden egyes VARCLUS-komponens a mutatók egy különálló klaszterét képviseli egyetlen pontszámmal. Ezek a komponensek jobban elkülönülnek és könnyebben értelmezhetők, mint a forgatott főkomponensek, ami a VARCLUS módszer elsődleges előnye.

1. táblázat: A mutatók korrelációi a saját klaszterükkel és a legközelebbi klaszterekkel, és az általános komponensek súlyai

Klaszter (magyarázott variancia%)*	Számítás alapja	Mutatók	Rövidítés	$r^2_{(OWN)}$	$r^2_{(CLOSEST)}$	$1-r^2$ arány**	Általános komponens súlyok***
82%	Lakosság-alapú	belföldi vendégéjszakák fizetős szálláshelyeken	DNPA_p	0,897	0,304	0,149	0,741
		belföldi turistaérkezések	DOV_p	0,820	0,364	0,284	0,674
		belföldi turisztikai költés	DOMTS_p	0,731	0,212	0,341	0,729
91%	Terület-alapú	belföldi vendégéjszakák fizetős szálláshelyeken	DNPA_a	0,908	0,318	0,135	0,679
		belföldi turistaérkezések	DOV_a	0,908	0,330	0,138	0,671
88%	Lakosság-alapú	nemzetközi vendégéjszakák fizetős szálláshelyeken	INPA_p	0,810	0,035	0,197	0,516
		nemzetközi turistaérkezések	IOV_p	0,915	0,199	0,106	0,629
		nemzetközi turisztikai költés	INBTS_p	0,908	0,097	0,102	0,546
92%	Terület-alapú	nemzetközi vendégéjszakák fizetős szálláshelyeken	INPA_a	0,919	0,156	0,097	0,567
		nemzetközi turistaérkezések	IOV_a	0,919	0,133	0,094	0,570
100%		GDP / fő	GDPPC	1,000	0,047	0,000	0,262

Megjegyzés:

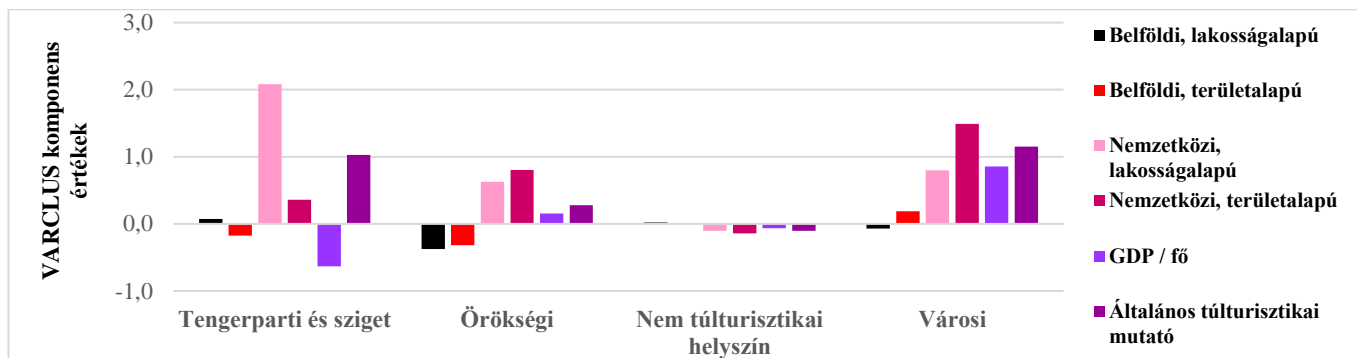
*: Teljes megmagyarázott variancia = 89%

** : $1-r^2$ arány az (1) képlet szerint kiszámítva

***: az általános komponensek súlya PCA analízissel számítva

Forrás: saját szerkesztés (2025)

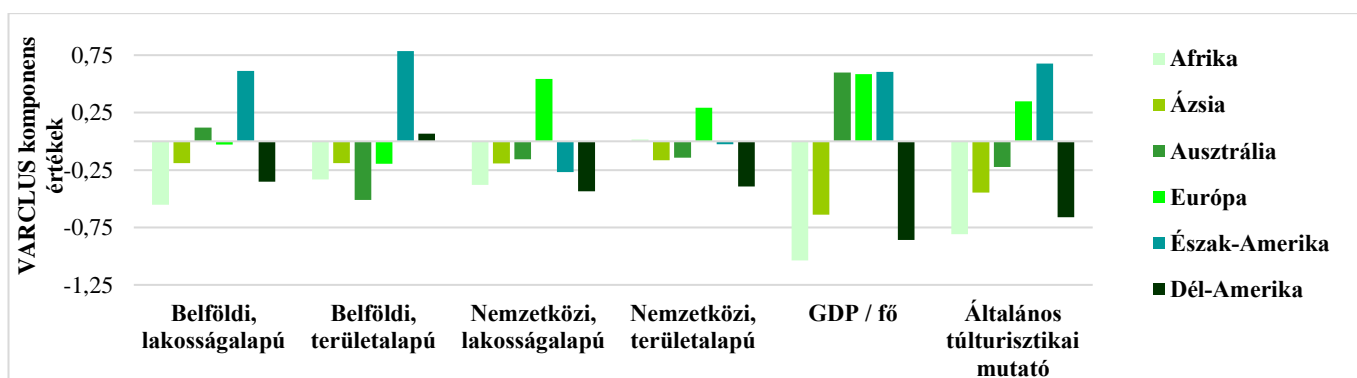
A 2. ábra a különböző típusú helyszíneken a túrturizmus mintázatát vizsgálja az egyes csoportok VARCLUS-komponenseinek átlagos pontszámának kiszámításával. A tengerparti területeken és a szigeteken a nemzetközi népességalapú mutatók magasak, csakúgy, mint az általános túrturisztikai komponens. A többi mutató azonban alacsonyabb értékeket mutat. A városi területeken az egy főre jutó GDP magasabb, az általános túrturisztikai komponens és a nemzetközi területalapú mutatók a legmagasabbak. Az örökségi helyszínek esetében a nemzetközi mutatók viszonylag szerényebbek, míg a hazai mutatók a legalacsonyabbak. A Kruskal-Wallis-elemzés 5%-os szignifikanciaszinten statisztikailag szignifikáns különbséget mutatott ki valamennyi vizsgált mutató esetében.

2. ábra: A VARCLUS komponensek közötti különbségek a túrturizmus típusa szerint

Forrás: saját szerkesztés (2025)

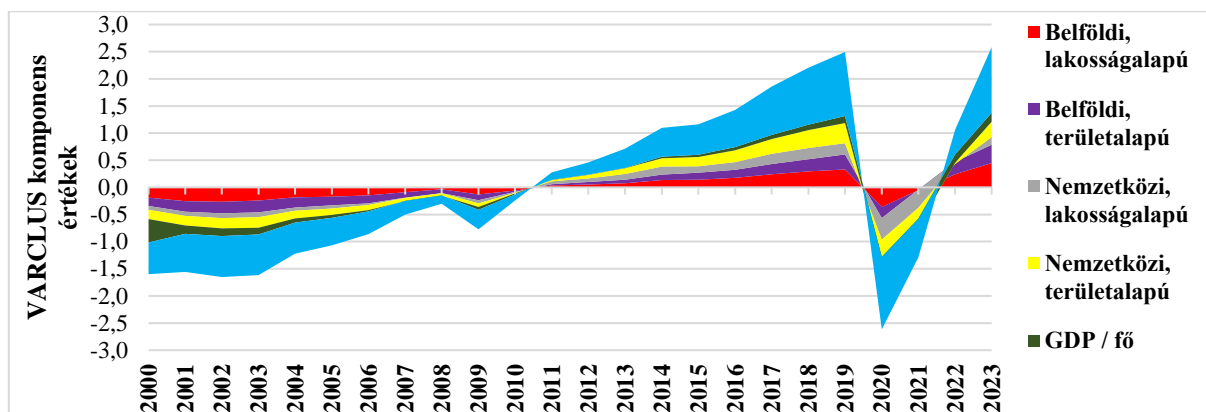
A 3. ábra a VARCLUS komponensek átlagos pontszámait mutatja az egyes régiókra vonatkozóan. A dél-amerikai helyszínek kifejezetten alacsony mutatókkal bírnak, ahogyan Afrika és Ázsia is. Ausztrália esetében az egy főre jutó GDP ugyan magasabb értéket mutat, de a többi mutató pontszáma igen alacsony. A belföldi és nemzetközi, valamint a lakosságszámon alapuló és terület nagyságon alapuló mutatók tekintetében főként Észak-Amerika és Európa esetében figyelhetők meg magasabb mutatók. Különösen Észak-Amerika esetében láthatók viszonylag magas belföldi mutatók, beleértve a terület- és lakosság alapú mérőszámokat is, valamint az egy főre jutó GDP-t. Más mutatók azonban alacsonyabb értékeket mutatnak. A magasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező európai helyszínek láttatják a legmagasabb nemzetközi lakosság alapú mutatókat és egy kiemelkedő általános komponenset, ami nagyrészt a tengerparti és örökségi helyszíneknek köszönhető. A Kruskal-Wallis elemzés statisztikailag szignifikáns különbséget mutatott ki minden vizsgált mutató esetében 5%-os szignifikancia szinten.

3. ábra: A VARCLUS komponensek közötti különbségek a régió szerint

Forrás: saját szerkesztés (2025)

A 4. ábrán a VARCLUS komponensek valamennyi csoportjában következetesen emelkedő tendencia figyelhető meg 2000 és 2019 között. A növekedés különösen 2010 után válik meredekebbé, ami arra utal, hogy az érintett területeken a vizsgált tényezők jelentős javulást mutattak. A komponensek közül kiemelkedik az általános turisztikai mutató, melynek a legdinamikusabb a növekedése az összetevők közül. A növekedés egészen 2019-ig tart, 2020-ban drámai zuhanás következik be, amely az összes indikátorra kiterjed, s nyilvánvalóan a globális világjárvány hatása tükröződik rajta.

4. ábra: A VARCLUS komponensek értékének változása évenként (2010-2023)

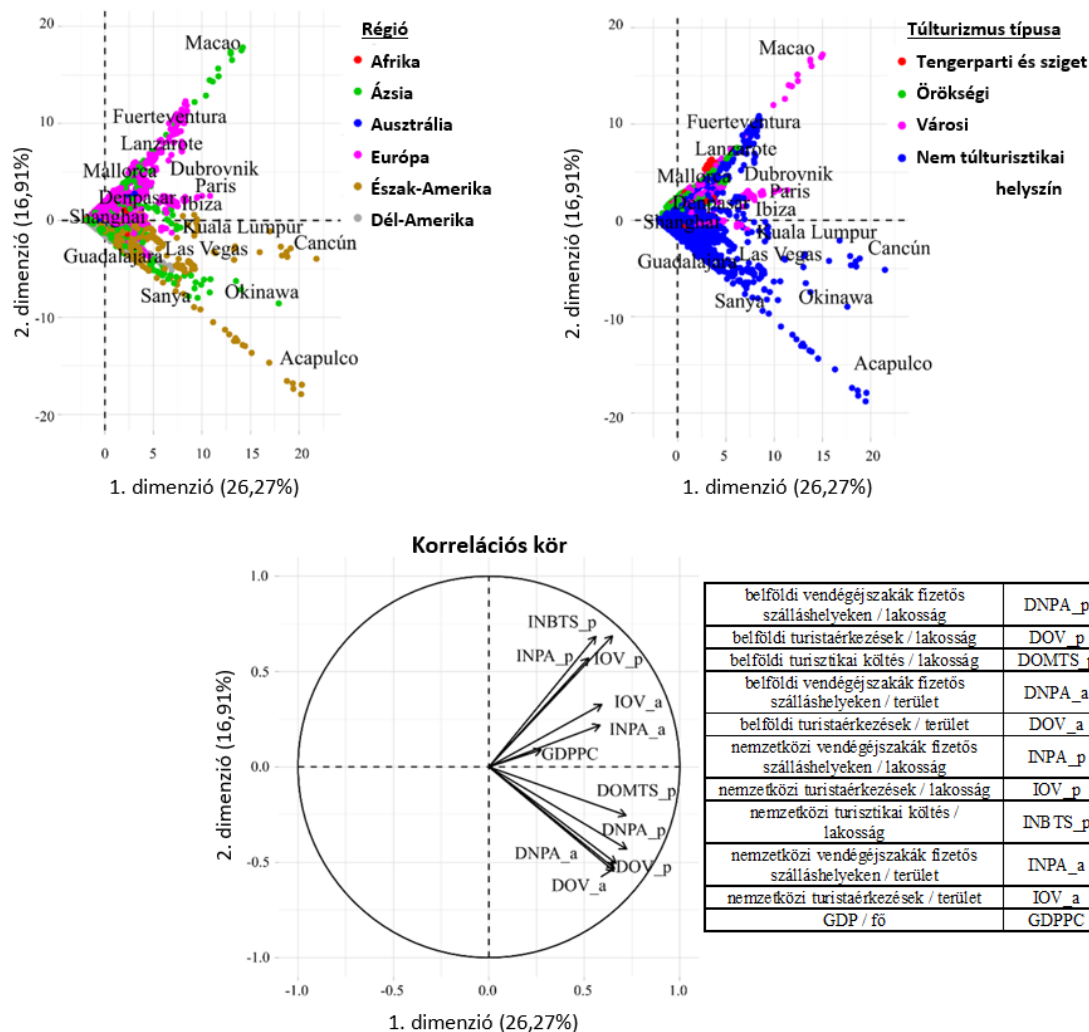
Forrás: saját szerkesztés (2025)

2021-től kezdődően erőteljes fellendülés figyelhető meg, ami azt mutatja, hogy a nemzetközi turizmus és a gazdasági teljesítmény a járvány előtti szinthez közelít. A növekedés dinamikája 2022–2023-ban ismét meredekebbé válik, jelezve a turizmus és gazdaság poszt-pandémiás helyreállítását.

A 5. és 6. ábra a vegyes adatok faktoranalízisének (Factor Analysis of Mixed Data – FAMD) eredményeit mutatja be, és különböző nézőpontokból kiemeli az adatsoron belüli főbb összefüggéseket. A régiók tekintetében az ábra bal oldalán található szórásdiagram ad tájékoztatást, míg a túlturizmus típusait a jobb oldali grafikon mutatja be. A tengelyek (1. és 2. dimenzió) az adatváltozók közötti összefüggéseket próbálják megragadni. Az 1. és 2. dimenzió, amelyeket a grafikon szemléltet, az összesített variáciát 26,27%-ban és 16,91%-ban magyarázó főkomponensek. A két felső grafikon térbeli mintázata mutatja, hogy a régiók és a különböző turizmusformák is jól elkülöníthetők a szórásdiagramokon, mivel a régiók és a túlturizmus típusok között is jelentős különbségek vannak a dimenziók mentén.

Az ábra alsó felében elhelyezkedő korrelációs kör segít megérteni, hogyan viszonyulnak egymáshoz a különböző változók. A körön belül a változók nyilai mutatják, hogy mely változók korrelálnak egymással és milyen mértékben. Az egyes vektorok iránya és hossza azt jelzi, hogy az adott változó milyen mértékben járul hozzá a faktorokhoz, és hogyan korrelál más változókkal. A GDP / fő egy rövidebb vektor, ez azt jelzi, hogy ez a változó kisebb hatással van a dimenziókra, és/vagy egyéb faktorok is befolyásolják. Ha két vektor hasonló irányba mutat, az azt jelenti, hogy a két változó pozitívan korrelál egymással (pl.: belföldi vendégéjszakák fizetős szálláshelyeken / terület és belföldi turistaérkezések / lakosság). A főkomponens analízis eredményeit kétdimenziós térben bemutató korrelációs körök jól szemléltetik, hogy az egymáshoz közelebb elhelyezkedő komponensek szorosabb kapcsolatban állnak egymással.

Az első két dimenzió a teljes variancia 43,2%-át tette ki. Az első dimenzió adja a variancia legnagyobb részét (26,27%), és a turizmus intenzitásának indexeként értelmezhető. Ez a nemzetközi és a hazai mutatókkal való kapcsolatának köszönhető, amelyek terület- és lakosságszám-adatokon alapszanak. A második dimenzió elválasztja a nemzetközi mutatókat (amelyek az első kvadránsban helyezkednek el) a belföldi mutatóktól (amelyek a negyedik kvadránsban találhatóak). A faktortérképen jól láthat, hogy az első kvadránsban jelentős számú európai úti cél található, köztük Mallorca, Lanzarote, Fuerteventura, Dubrovnik, Párizs és Ibiza. Emellett számos ázsiai helyszín is található benne, például Makaó, Denpasar és Sanghaj. Ezek elsősorban tengerparti és sziget, örökségi, valamint városi típusú túrturisztikai helyszínek, és ezeket érinti leginkább a nagy nemzetközi érdeklődés. A negyedik kvadránsba észak- és dél-amerikai helyszínek (pl.: Acapulco, Cancún, Guadalajara, Las Vegas) és néhány ázsiai helyszín (pl.: Kuala Lumpur, Sanya, Okinawa) tartoznak, amelyek nagyobb belföldi érdeklődésre tartanak számot.

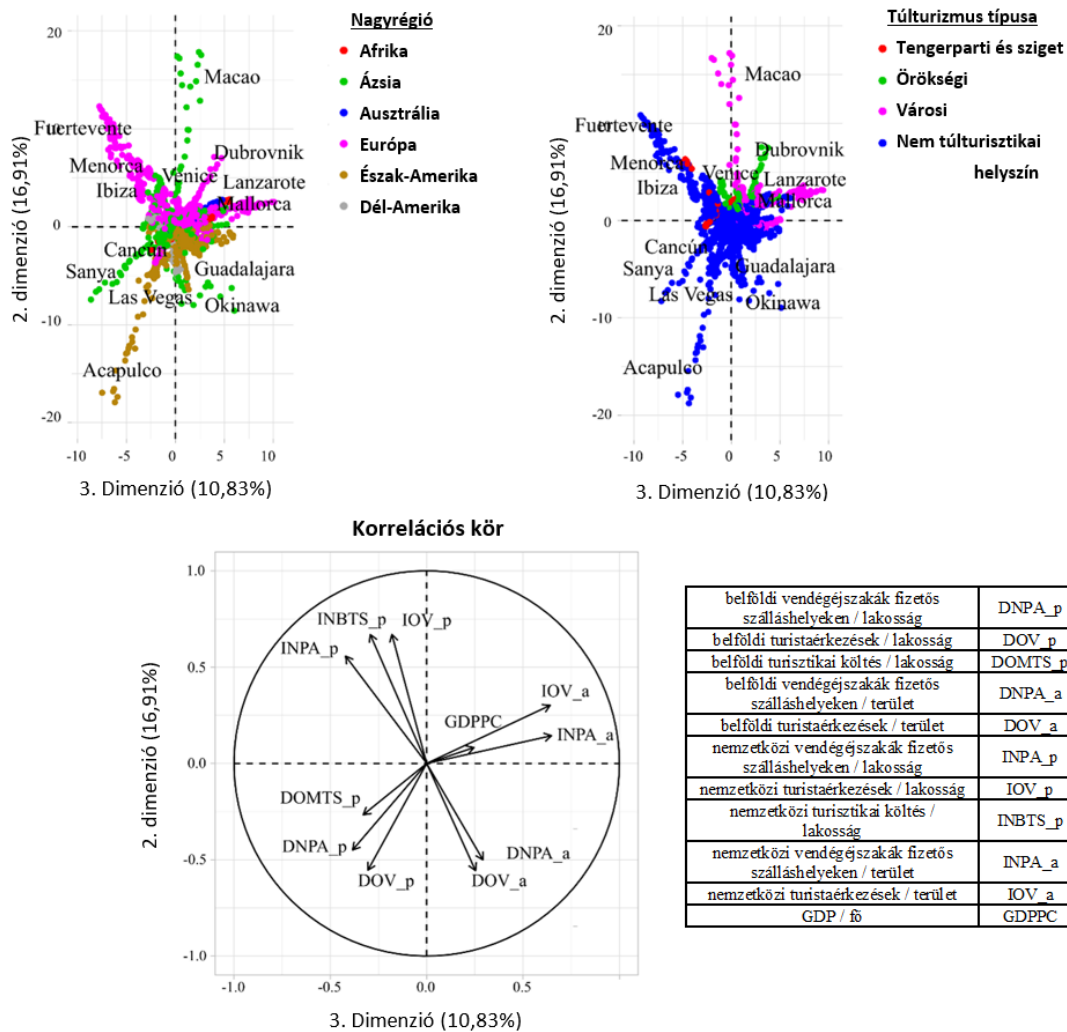

5. ábra: A vizsgált helyszínek korrelációs köre és faktortérképe (1. és 2. dimenzió) régiók és a túrturizmus típusa szerint

Forrás: saját szerkesztés (2025)

A harmadik dimenzió is bemutatásra kerül, ez a variancia 10,83%-ának magyarázatát adja. Az első három dimenzió együttesen a variancia 54%-át magyarázza. Lényeges, a második és a harmadik dimenzió bemutatása is faktor-térképen, mivel ez lehetővé teszi a VARCLUS komponenseinek egyértelmű megkülönböztetését (5. ábra).

A 6. ábrán az első kvadráns a területalapú nemzetközi mutatókat, míg a második kvadráns a lakosságszám-alapú nemzetközi mérőszámokat tartalmazza. A harmadik klaszter a lakosságszám-alapú belföldi indikátorokat mutatja, míg a negyedik kvadráns a területalapú belföldi mutatókhoz kapcsolódik.

6. ábra: A vizsgált helyszínek korrelációs köre és faktortérképe (2. és 3. dimenzió) régiók és a túlturizmus típusa szerint

Forrás: saját szerkesztés (2025)

A második dimenzió lehetővé teszi a nemzetközi és a belföldi mutatók elkülönítését. A harmadik dimenzió további megkülönböztetést tesz lehetővé a területalapú és a lakosságszám-alapú mutatók között. Jól látható, hogy az európai tengerparti helyszíneket és szigeteket (pl.: Mallorca) a népességükhöz képest relatív nagyobb nemzetközi érdeklődés jellemzi. Az is figyelemre méltó, hogy az ázsiai városi helyszínek (pl.: Makaó) mind területükhöz, mind népességükhöz képest viszonylag nagyobb nemzetközi érdeklődésnek vannak kitéve. A belföldi területalapú mutatók az észak-amerikai városi helyszínek (pl.: Guadalajara) és néhány, a túlturizmusnak nem kitétt ázsiai helyszín (pl.: Okinawa) esetében a legnagyobbak. Ezzel szemben a lakosságszám-alapú belföldi mutatók az észak-amerikai (pl.: Las Vegas, Acapulco, Cancún) és ázsiai (pl.: Sanya), a túlturizmusnak nem kitétt helyszínek esetében a legnagyobbak.

A 2. táblázat az adott VARCLUS komponens tekintetében a legjobb és legrosszabb helyeket mutatja be (az a tíz város, amely a legmagasabb és a legalacsonyabb pontszámot kapta az egyes mutatók tekintetében).

2. táblázat: A vizsgált helyszínek közül a 10 legmagasabb és a legalacsonyabb VARCLUS komponens pontszámmal rendelkezők

Helyszín	Általános túlturisztikai indikátor	Helyszín	Belföldi, lakosság alapú	Helyszín	Belföldi, terület alapú	Helyszín	Nemzetközi, lakosság alapú	Helyszín	Nemzetközi, terület alapú
Makaó (MO)	7,91	Las Vegas (US)	8,12	Okinava (JP)	10,13	Fuerteventura (ES)	13,14	Párizs (FR)	9,91
Las Vegas (US)	7,87	Acapulco (MX)	7,44	Guadalajara (MX)	5,74	Lanzarote (ES)	12,16	Makaó (MO)	6,67
Okinava (JP)	7,65	Cancún (MX)	4,78	Acapulco (MX)	4,91	Makaó (MO)	11,48	Genf (CH)	6,64
Paris (FR)	7,52	Adelaide (AU)	4,35	Las Vegas (US)	4,50	Ibiza-Formentera (ES)	8,11	Miami (US)	3,89
Lanzarote (ES)	7,06	Okinava (JP)	3,87	Miami (US)	4,05	Mallorca (ES)	6,37	Dubrovnik (HR)	3,52
Fuerteventura (ES)	6,71	Orlando (US)	3,21	Paris (FR)	3,82	Menorca (ES)	5,44	Kuala Lumpur (MY)	3,37
Acapulco (MX)	6,56	Edinburgh (UK)	3,17	Mexikóváros (MX)	3,45	Dubaj (AE)	4,21	Dublin (IE)	3,07
Cancún (MX)	6,16	Kuala Lumpur (MY)	2,69	Orlando (US)	2,85	Mekka (SA)	3,84	Lisszabon (PT)	3,00
Kuala Lumpur (MY)	4,96	Lanzarote (ES)	2,67	Osaka (JP)	2,76	Gran Canaria (ES)	2,82	Bukarest (RO)	2,97
Ibiza-Formen-tera (ES)	4,51	Honolulu (US)	2,35	Cancún (MX)	2,40	Dubrovnik (HR)	2,73	Nizza-Cannes (FR)	2,94
Melaka (MY)	-1,65	Melaka (MY)	-1,11	Melaka (MY)	-0,74	Dakka (BD)	-0,59	Ehime (JP)	-0,61
Nairobi (KE)	-1,61	Luanda (AO)	-1,11	Manaus (BR)	-0,74	Karacsi (PK)	-0,58	Miyagi (JP)	-0,61
Izmir (TR)	-1,58	Kalkutta (IN)	-1,08	Izmir (TR)	-0,74	Kalkutta (IN)	-0,58	El Hierro (ES)	-0,61
Tegú (KR)	-1,58	Dakar (SN)	-1,07	El Hierro (ES)	-0,74	Nairobi (KE)	-0,58	Izmir (TR)	-0,61
Dar Es Salaam (TZ)	-1,58	Ljubljana (SI)	-1,07	Ljubljana (SI)	-0,73	Lagos (NG)	-0,58	Manaus (BR)	-0,61
Manaus (BR)	-1,56	Lille (FR)	-1,07	La Palma (ES)	-0,73	Tegú (KR)	-0,58	Csengtu (CN)	-0,61
La Paz (BO)	-1,54	Tegú (KR)	-1,06	La Gomera (ES)	-0,73	Lahor (PK)	-0,58	Csinan (CN)	-0,61
Luanda (AO)	-1,53	Kuvaitváros (KW)	-1,05	Fuerteventura (ES)	-0,73	Curitiba (BR)	-0,57	Tegú (KR)	-0,60
Haidarábád (IN)	-1,52	Manila (PH)	-1,05	Panamaváros (PA)	-0,72	Melaka (MY)	-0,57	Oklahomaváros (US)	-0,60
Belgrád (RS)	-1,48	Colombo (LK)	-1,04	Tegú (KR)	-0,72	Niigata (JP)	-0,57	Brazília város (BR)	-0,60

Forrás: saját szerkesztés (2025)

Makaó érte el a legmagasabb pontszámot az általános túlturisztikai mutatóban, míg a malajziai Melaka a legalacsonyabb értéket kapta (-1,65). Az eredmények azt mutatják, hogy a legmagasabb pontszámot elért városok, köztük Las Vegas, Okinava és Párizs, jellemzően

olyan turisztikai központok, amelyek a belföldi és a nemzetközi piacról egyaránt vonzzák a látogatókat. Ezzel szemben az olyan városok, mint a kenyai Nairobi és az indiai Haidarábád alacsonyabb pontszámot kaptak, és kevésbé vonzó turisztikai célpontoknak számítanak.

Az egy helyi lakosra jutó belföldi mutatókat tekintve Las Vegas mutatja a legnagyobb teljesítményt (8,12), míg Malakka és Luanda a legalacsonyabb pontszámot (1,11). Ez azt jelzi, hogy Las Vegas, Acapulco és Cancún különösen vonzó a belföldi turisták számára, míg az alacsonyabb pontszámot elért városok esetében a belföldi látogatói vonzerő szintje elmarad.

Az egy helyi lakosra jutó nemzetközi mutatók dimenzióban Fuerteventura kapta a legmagasabb pontszámot (13,14), Dakka pedig a legalacsonyabbat (-0,59), ami arra enged következtetni, hogy a magas pontszámot elérő úti célok (pl. : Kanári-szigetek, Makaó, Baleár-szigetek, Dubai, Mekka és Dubrovnik) különösen népszerűek a nemzetközi turisták számára, míg a lista másik végén található úti célok (pl. Dakka, Karacsi, Kalkutta és Nairobi) kevesebb külföldi látogatót vonzanak.

A területalapú nemzetközi mutatókat tekintve Párizs vezeti a mezőnyt (9,91), míg Ehime a lista végén áll (-0,61). Ez a megállapítás megerősíti az olyan világvárosok, mint Párizs, Makaó, Genf és Dubrovnik kiemelkedő nemzetközi turisztikai vonzerejét, míg az olyan városok, mint Ehime és Miyagi viszonylag csekélyebb globális turisztikai jelentőségét bizonyítja.

Az átfogó elemzés hangsúlyozza az olyan magas pontszámú városok gazdasági fejlődését és nemzetközi népszerűségét, mint Honolulu, Párizs, London, Acapulco, Las Vegas és Okinawa. Mindez egybevágh más nemzetközi eredményekkel is, például a WTTC (2022) (World Travel and Tourism Council) – az Utazási és Turisztikai Világtanács – által végzett átfogó kutatásával, melyben 63 város turisztikai felkészültségének vizsgálatát tűzték ki célul, s öt klaszterbe sorolták azokat. A leglendületesebb dinamikájú, vezető szerepet betöltő városok csoportjába került Amszterdam, Barcelona, Honolulu, Las Vegas, London, New York, Párizs, San Francisco, Szingapúr, Tokió. Míg a legkisebb turisztikai felkészültségű „ébredező” városok a következők: Antalya, Bogotá, Kairó, Durban, Ho Si Minh-város, Jakarta, Lagos, Lima, Manila, Mumbai, Rijád. Az alacsonyabb fejlettségi szinttel és kisebb

nemzetközi hírnévvel rendelkező városok kevésbé versenyképesek a globális turisztikai piacon.

3.3. A túlturizmus mértéke európai helyszíneken

A globális szintű vizsgálat eredményei okot adtak a szűkebb földrajzi fókuszú kutatásra. Valamint indokoltnak látszott olyan turisztikai desztinációkat elemezni, melyeket kifejezetten a túlzott turizmussal érintett helyszínekként tartanak nyilván (Nádasi et al., 2024). A túlzott turizmus jelensége kapcsán gyakori a kvalitatív vizsgálati módszerek alkalmazása, a témában bemutatott kvantitatív elemzések egyedinek számítanak. A szakirodalomban gyakran hivatkozott kvalitatív módszerekkel – amelyek rendszerint a lakosok és a látogatók közötti kapcsolatra koncentráltak – ellentétben, Amore és munkatársai (2020) újszerű megközelítésben olyan tanulmányt tettek közzé, amely a legjelentősebb turisztikai mutatók kvantitatív elemzését alkalmazta. Amore és munkatársai 15 európai városi helyszínt vizsgáltak egy összetett index segítségével, melyet végül a városok rangsorolására alkalmaztak, amelynek első helyén Velence, a második helyen Firenze, majd Sevilla, Lisszabon és Amszterdam szerepelt.

Európában 67 desztinációt azonosított túlzott mértékű turizmussal érintett helyszíneként az Európai Parlament Közlekedési és Idegenforgalmi Bizottsága (TRAN) (Peeters et al., 2018). A TRAN által készített kategorizálás különbséget tett városi; tengerparti és szigeti; örökségi; valamint vidéki helyszínek között. Azonban ez a besorolás nem diszjunktív felbontás, nem lehetséges az egyes települések egyértelmű kategorizálása oly módon, hogy a meghatározott csoportok közül mindegyik település csakis az egyikbe illjen bele. Több városi helyszín rendelkezik kiemelt örökséggel, valamint a tengerparti helyszínek közül több vidéki helyszín is egyben, így akár két kategóriába is sorolhatók lennének ezek az érintett desztinációk. Ezen okok miatt a statisztikai elemzés további része csak a városi területekre összpontosít. A kutatási fókusz európai helyszínekre szűkítésének oka között szerepel egyrészt az, hogy az európai városok esetében a túlzott turizmus problémája kiemelten relevánsnak tűnik a nemzetközi szakirodalom szerint, hiszen a kontinens jelentős turisztikai desztinációi hosszú ideje küzdenek a turizmus negatív hatásaival. Másrészt az adatelérhetőség és az összehasonlíthatóság szempontjából az európai kontextus egységesebb keretet biztosít, amely lehetőséget nyújt a jelenség mélyebb elemzésére.

Mindezek mellett a bemutatott globális elemzés eredményei is alátámasztják az európai települések hangsúlyos helyzetét.

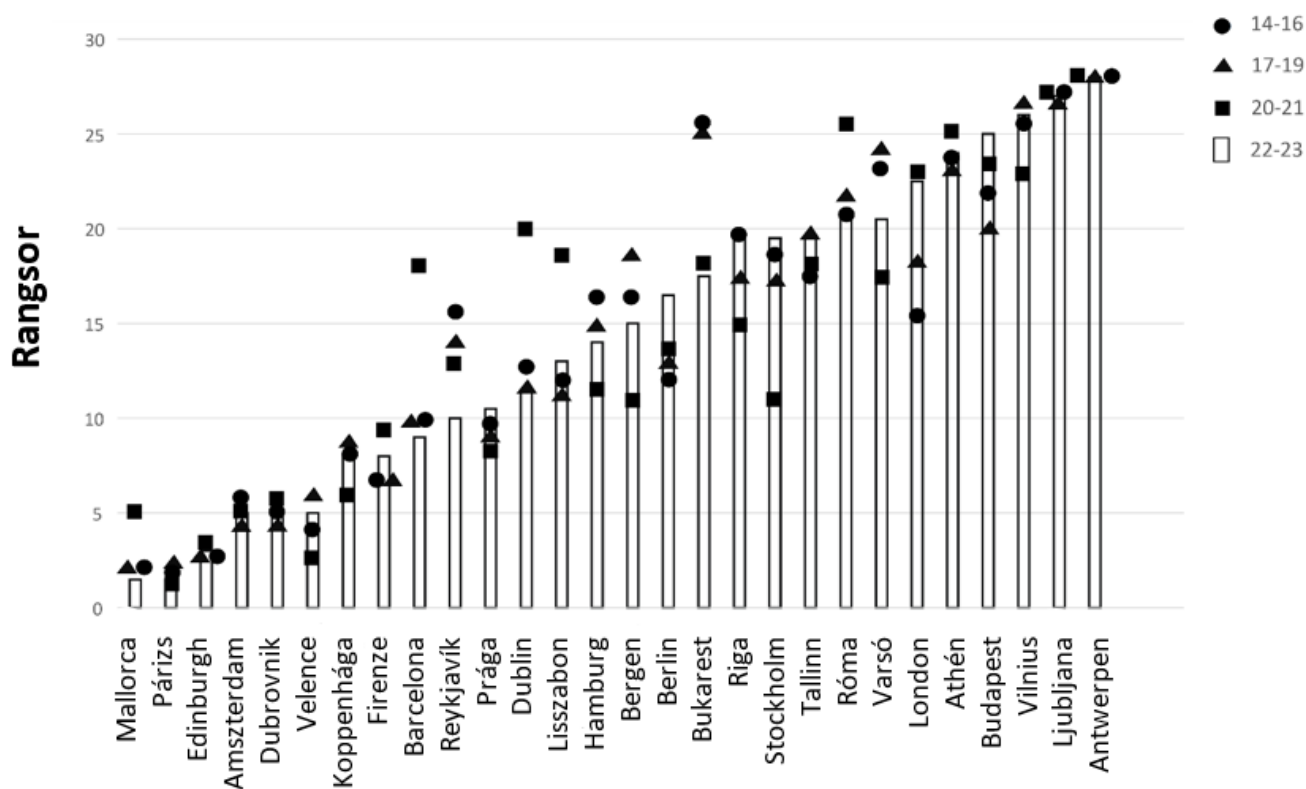
Továbbá fontos megjegyezni, hogy a kutatás következetessége érdekében kizárólag azokat az európai úti célokat vettem figyelembe, amelyeket a TRAN szakértői túlturisztikai helysínnek minősítettek.

Első lépésként a skála belső megbízhatóságának ellenőrzése és a rangsorolásban használt mutatók közötti korrelációs struktúra felderítése zajlott. Ennek segítségével kiderült, hogy a kapott eredmények megbízhatóak-e, a használt indikátorok összhangban vannak-e egymással, vagyis a skála belső megbízhatósága megfelelő-e. Így ellenőrizhető, hogy a rangsorolás eredménye következetes és értelmezhető. A rangsorolásban használt turisztikai indikátorok közötti korrelációs struktúra elemzése lehetőséget biztosított arra, hogy kiderüljön mely indikátorok mérhetik ugyanazt a jelenséget. Azon indikátorok, melyek esetében felmerült, hogy korrelálnak egymással, elhagyásra kerültek, s a vizsgálatba nem kerültek be.

A véglegesen használatra kerülő indikátorokra vonatkozóan a páronkénti Pearson-féle korrelációs együtthatók és az úgynevezett McDonald-féle omega is meghatározásra került. A McDonald-féle omega a skála megbízhatóságának mérésére szolgál, megmutatja, hogy a kiválasztott indikátorok mennyire koherensek és milyen jól magyarázzák a közös latens tényezőt (Kocsel, 2019). Az eredmények alapján a skála általános megbízhatósága kitűnő, mivel az omega értéke 0,807. Ez azt jelzi, hogy az elemzéshez kiválasztott mutatók ugyanazt a látens szerkezetet, a túlturizmust mérik. A két legbefolyásolóbb elem a fizetős szálláshelyeken eltöltött éjszakák lakosságra vetített száma és a turistaérkezések száma lakosonként, mivel a megbízhatóság az említett tételek egyenkénti törlése után 0,665-re, illetve 0,698-ra csökkent. Emellett a legnagyobb korreláció e két tényező között lelhető fel, mivel a korrelációs együttható 0,899 ($p < 0,001$). Valamennyi korrelációs együttható 1%-os szinten szignifikáns, kivéve a -0,11-es értéket ($p = 0,065$) a teljes turisztikai költség GDP-re vetítve és a fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma területre vetítve között. A teljes turisztikai kiadások GDP-hez viszonyított értéke mutató szintén erősen korrelál a fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák számával ($r = 0,762$; $p < 0,001$) és a turistaérkezések számával ($r = 0,526$; $p < 0,001$). A légiutasok száma a lakosságra vetítve

mérsékelten korrelál a turistaérkezések számával ($r=0,464$; $p<0,001$) és a teljes turisztikai kiadások GDP-hez viszonyított értékével ($r=0,456$; $p<0,001$).

A 2014 és 2023 közötti időszakra vonatkozóan a 28 túlzott mértékű turizmussal érintett helyszínt a bemutatott mutatókat vizsgálva VIKOR, MMOORA és TOPSIS módszerek alkalmazásával lettek rangsorolva az egyes évekre vonatkozóan. A konszenzus-alapú rangsor ezután a Cross-Entropy optimalizálással készült az egyes évekre vonatkozóan. A rangsorok átlagolva lettek, majd a 2014 és 2023 közötti évek négy különböző időszakra lettek felosztva (7. ábra). Így a COVID-19 előtti időszakra két periódust különítettem el (2014-2016 és 2017-2019), majd a járványt felölelő éveket (2020-2021), végül a helyreállítás, regeneráció időszakát (2022-2023).

7. ábra: Az túlzott mértékű turizmussal érintett helyszínek rangsorolása a túlturizmus erőssége szerint időszakonként (2014-2023)

Forrás: saját szerkesztés (2024)

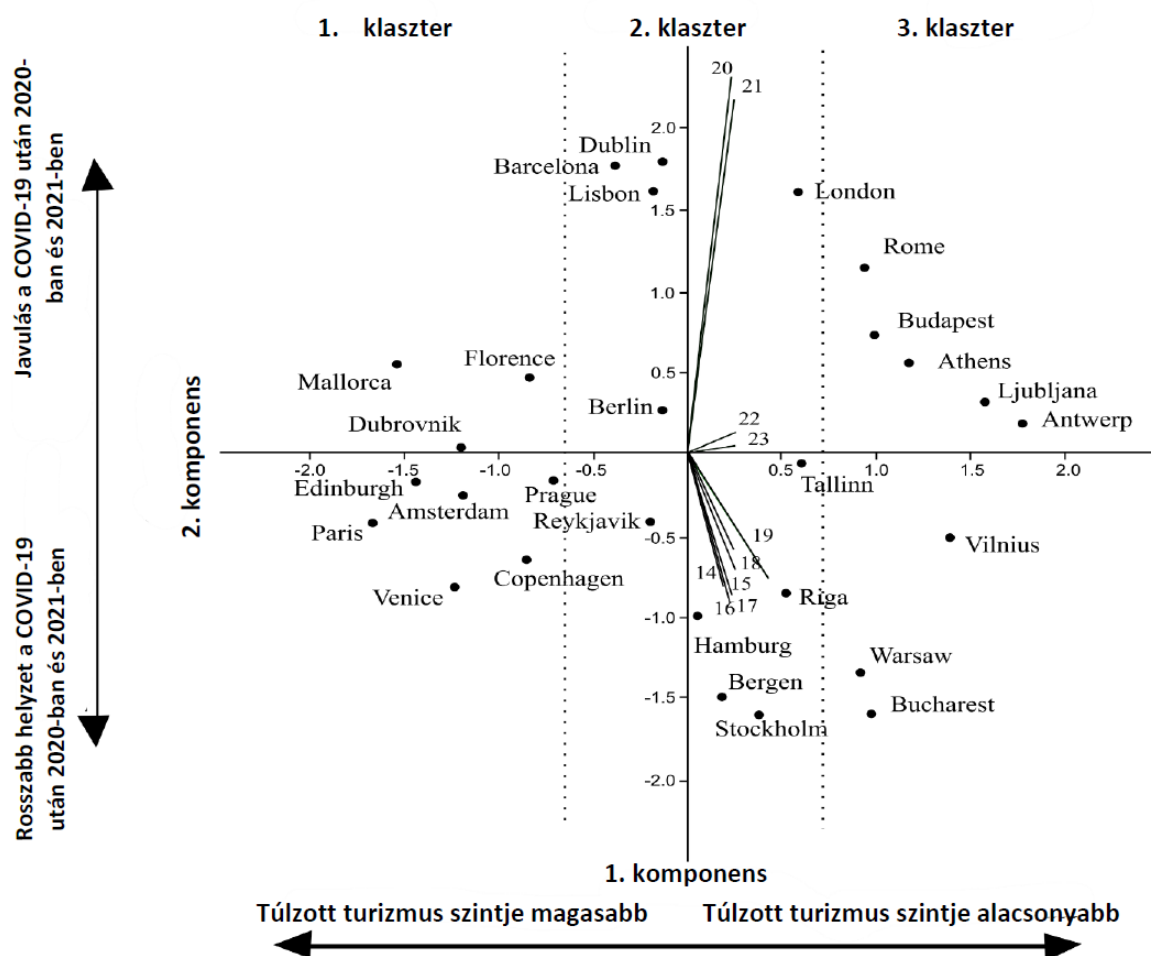
A vízszintes tengelyen a földrajzi egységek szerepelnek, míg a függőleges tengelyen a rangsorban betöltött pozícióik láthatók. A helyszínek balról jobbra haladva a 2022-23-as időszakban elért átlagos rangsoruk szerint lettek sorba rendezve. A rangsor alacsonyabb

értékei a túlturizmus magasabb szintjére utalnak, a magasabb értékek pedig a túlturizmus kisebb szintjét jelzik. A legjobban túlturistásodott helyek közül Amszterdam, Antwerpen, Dubrovnik, Edinburgh, Ljubljana, Párizs és Prága rangsorolása az egyes időszakok során stabilnak bizonyult. Bergen, Bukarest, Koppenhága, Hamburg, Riga, Stockholm, Velence, Vilnius, és Varsó a 2020-21-es időszakban ingadozást mutatott, és magasabb helyezést ért el a rangsorban, tehát a túlturizmus mértéke növekedett ezeken a helyszíneken. Barcelona, Dublin, Firenze, Lisszabon, Mallorca szintén nagyobb ingadozást mutatott a 2020-21-es időszakban, és alacsonyabb helyezést ért el, tehát a vizsgált mutatók értelmében a túlturizmus mértéke a többi településhez mérten csökkent. A legnagyobb elmozdulások a rangsorban Barcelona, Bukarest és Lisszabon esetében voltak megfigyelhetők, amelyek 2020-21-ben jelentősen hátrább kerültek a rangsorban, míg Riga, Stockholm és Vilnius 2020 és 2021 között előrébb került. A leglátogatottabb helyszínek Mallorca, Párizs, Edinburgh, Amszterdam, Dubrovnik és Velence voltak. Fellelhetők olyan városok, amelyek mindegyik periódusban előrébb kerültek a rangsorban, ami arra utal, hogy náluk folyamatosan növekedett a túlturizmus mértéke az idő múlásával (pl.: Bukarest, Reykjavík), valamint azonosíthatók olyan városok is, melyek folyamatosan hátrébb kerültek a listában, tehát a vizsgált mutatók alapján a túlturizmus mértéke csökkent a többi helyszínhez viszonyítva (pl.: Berlin). Az ingadozásoktól eltekintve az észak-európai városok, mint Riga, Stockholm, Tallinn és Vilnius a kevésbé túlturistásodott helyszínek közé tartoztak, melyet a 8. ábra biplot grafikonja is megerősít. Az ábra grafikusán mutatja be a rangsorok évről évre történő változását, valamint a vizsgált helyszínek csoportjait. A PCA alapvető teljesítménymutatóit tekintve az elemzés megfelelőnek bizonyult, és az adatok alkalmasak az elemzésre, mivel a 0,89-es KMO-index (Kaiser-Meyer-Olkin-kritérium) nagyon jó értéket mutat, és a Bartlett-teszt is szignifikáns ($\chi^2 = 840$; $p < 0,001$) (Csallner, 2015).

A két főkomponens (PC) által megmagyarázott variancia 98%-os volt (nagyobb, mint az előírt 70%), és az első főkomponens volt a legjelentősebb, mivel a megmagyarázott variancia több mint 50%-ához járult hozzá. A vektorok az egyes évek és az adott PC kapcsolatát mutatják. A vektor hossza jelzi az egyes komponensek és az egyes évek közötti korreláció erősségét. A vektor iránya a korreláció előjelét mutatja.

A 2. komponens elsősorban a 2020-as és 2021-es éveket választotta el a COVID-19 válság előtti (2015 és 2019 közötti) időszaktól. A felső régióban azok a helyszínek szerepelnek,

amelyek közvetlenül a COVID-19 után javulást mutattak (a rangsorban való javulás) a túlturizmusban. A lista alján azok a helyszínek helyezkedtek el, amelyek a COVID-19 után még inkább túlturistásodtak, tehát jobb helyezést értek el a rangsorban.

8. ábra: PCA biplot grafikon a túlzott mértékű turizmussal érintett helyszínek rangsorolásáról (2014-2023)

Forrás: saját szerkesztés (2024)

Az 1. komponens főként 2014, 2022 és 2023 évekre vonatkozik. Az 1. komponens jobb oldalán voltak a kevésbé túlturistásodott helyszínek, míg a tengely bal oldalán a túlturizmus által jobban érintett helyszínek. A vízszintes tengelyhez közelebb eső helyszínek stabilabb helyezéssel rendelkeztek, például Dubrovnik, Edinburg, Reykjavik és Tallinn.

Bár a klaszterelemzés egy másik statisztikai eljárás, a PCA az adatok klaszterstruktúráit is megragadhatta. Az 1., 2. és 3. klaszterek a túlturizmus magas, közepes vagy alacsony szintű csoportjaiként értelmezhetők. A K-means klaszterezési algoritmus került alkalmazásra a

végleges klaszterstruktúra kialakításához, amely a hierarchikus klaszterezéshez (0,445) képest magasabb Silhouette-indexet (0,519) mutatott.

A 3. táblázat a klaszterprofilokat és a mutatók átlagait mutatja be a vizsgált időszakokban.

3. táblázat: A klaszterek jellemzése a kutatásba bevont mutatók szerint az egyes időszakokra vonatkozóan

Klaszter	Indikátor	Mértékegység	2014-2023 évek átlaga	Időszak			
				2014- 2016	2017- 2019	2020- 2021	2022- 2023
1. klaszter	légi utasok/lakosság	utasok száma/helyi lakosok száma	20.86	25.38	30.56	9.91	10.47
	fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák/terület	VÉJ/1000 m ²	101.00	99.08	119.22	55.15	122.41
	fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák/lakosság	VÉJ/helyi lakosok száma	22.88	23.76	27.69	10.76	26.44
	turistaérkezések/lakosság	érkezések száma/ helyi lakosok száma	6.63	6.81	8.15	3.07	7.61
	összes turisztikai költség/GDP	1000 USD/GDP	119.32	130.89	139.38	54.97	136.23
	rövid távú szálláshelyek online platformokon keresztül*	VÉJ (millió)	4.26	-	5.52	1.84	5.43
	2. klaszter	légi utasok/lakosság	utasok száma/helyi lakosok száma	7.53	9.53	10.91	3.46
fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák/terület		VÉJ/1000 m ²	60.43	64.69	74.04	22.39	71.67
fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák/lakosság		VÉJ/helyi lakosok száma	6.71	7.23	8.13	2.96	7.55
turistaérkezések/lakosság		érkezések száma/ helyi lakosok száma	2.89	3.10	3.50	1.33	3.26
összes turisztikai költség/GDP		1000 USD/GDP	48.79	53.10	53.44	26.23	57.89
rövid távú szálláshelyek online platformokon keresztül*		VÉJ (millió)	2.58	-	3.45	1.21	3.06
3. klaszter		légi utasok/lakosság	utasok száma/helyi lakosok száma	4.51	5.14	6.76	2.31
	fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák/terület	VÉJ/1000 m ²	27.35	27.52	33.27	12.07	33.51
	fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák/lakosság	VÉJ/helyi lakosok száma	3.17	3.15	3.89	1.41	3.89
	turistaérkezések/lakosság	érkezések száma/ helyi lakosok száma	1.57	1.59	1.94	0.70	1.86
	összes turisztikai költség/GDP	1000 USD/GDP	48.65	48.40	54.16	27.69	61.71
	rövid távú szálláshelyek online platformokon keresztül*	VÉJ (millió)	2.04	-	2.56	0.88	2.68

Megjegyzés: a rövid távú tartózkodásra vonatkozó adatok forrása az Eurostat, és 2018-2023 között állt rendelkezésre. Kompatibilitási problémák miatt azonban csak kiegészítő célt szolgálnak, és nem kerültek felhasználásra a rangsorolásban, mivel Dubrovnik, Edinburgh, Mallorca és London esetében nem elérhetőek.

Forrás: saját szerkesztés (2024)

A városi turizmus növekedésének egyik oka a COVID-19 járvány kitörése előtt az Airbnb és más online szállásfoglalási platformok megjelenése volt. Az Airbnb-kapacitás egyes európai kulturális városokban igen magas (Christensen, 2020), ezért az összehasonlítás

érdekében egy további tényező, az online szállásfoglalási platformokon (pl. Airbnb) keresztül történő rövid távú szállásadás is figyelembe lett véve. Ez a mutató csak a 2018 és 2023 közötti időszakra terjedt ki, és a 28 vizsgált helyszín közül csak 24-re volt elérhető az adat. Bár további információkkal szolgált, nem került felhasználásra a rangsorolásban, mivel négy kulcsfontosságú helyszín (Dubrovnik, Edinburgh, Mallorca és London) esetében nem állt rendelkezésre az adatsor, azonban ezen helyszínek eltávolítása a rangsorból nem lett volna célravezető. Az index ugyanakkor némileg korrelált a helyszínek rangsorával, mivel a Pearson-féle korrelációs együttható $-0,306$ volt ($p < 0,001$). Ez arra utal, hogy minél magasabb a rövid távú szállásokon eltöltött éjszakák száma egy adott helyen, annál valószínűbb, hogy az adott helyszín a túrturizmussal erősen érintett.

Az ANOVA-teszt eredménye szerint a klaszterek szignifikáns különbségeket mutatnak a lakosságszámra vetített turistaérkezések mutatóban, az F-statisztika $137,19$ volt ($p < 0,001$). Ezenkívül a fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák helyi lakosokra vetített száma mutató a második legmeghatározóbb változónak bizonyult $130,55$ F-statisztikával ($p < 0,001$), amelyet a légi utasok helyi lakosokra vetített száma követett $57,15$ F-statisztikával ($p < 0,001$). Az eredmények alapján tehát megállapítható, hogy a legerősebb korreláció a túrturizmussal a lakosságszámra vetített fizetős szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák számában figyelhető meg, ezt követi a lakosságszámra vetített turistaérkezések száma, a harmadik legszignifikánsabb mutató pedig a légi utasok helyi lakosokra jutó száma. Az is megfigyelhető, hogy a túrturizmus mértékétől függetlenül valamennyi mutató 2020 és 2021 között csökkent, majd 2022 és 2023 között visszanyerte vagy meghaladta értékét a világjárvány előtti időszakhoz képest.

A 4. táblázat a randomizációs tesztek segítségével végzett rangsor-aggregáció eredményeit mutatja be. A randomizációs teszt során 1000 véletlenszerű rangsor generálódott, majd az aggregált (optimális) rangsorok közötti abszolút eltérések összege (Sum of Absolute Difference – SAD) került kiszámításra az egyes módszerek esetében a teljes vizsgálati időszakra. Ezen értékek átlaga és szórása is kiszámításra került, valamint annak a valószínűsége, hogy egy bizonyos SAD-értéket vagy annál kisebbet kapunk. Ha a p értéke nagyon alacsony, az azt jelzi, hogy az SAD-értéket nem lehetett véletlenül elérni, és hogy az meglehetősen alacsony volt, és nem különbözött jelentősen az optimális rangsorolástól.

4. táblázat: A rangsorolás abszolút eltérések összegének (SAD) értékei és a randomizációs teszt eredményei (2014-2023)

Év	SAD értékek az egyes módszereknél				Randomizációs teszt eredménye				
	VIKOR	MMOORA	TOPSIS	Összeg	Átlag	Szórás	p-érték		
							VIKOR	MMOORA	TOPSIS
2014	180**	144***	174**	498	260,6	30,0	0,003	0,001	0,002
2015	208*	156***	210*	574	261,5	31,7	0,045	0,001	0,049
2016	262	186*	202*	650	262,1	32,5	0,482	0,014	0,038
2017	210*	248	230	668	261,1	31,5	0,045	0,337	0,153
2018	246	194*	226	666	262,6	32,1	0,279	0,019	0,115
2019	228	236	222	686	260,6	30,4	0,139	0,210	0,102
2020	228	150***	200*	578	259,8	31,2	0,155	0,001	0,028
2021	246	150***	200*	596	261,7	32,6	0,306	0,001	0,033
2022	250	126***	146***	522	262,4	32,1	0,344	0,001	0,001
2023	268	214	206*	688	260,1	31,2	0,584	0,074	0,044
Összeg	2326	1804	2016						

Megjegyzés: $p < 0,10$; *: $p < 0,05$; **: $p < 0,01$; ***: $p < 0,001$

Forrás: saját szerkesztés (2024)

A 4. táblázat a SAD értékeket és a randomizációs teszt eredményeit mutatja három különböző módszer (VIKOR, MMOORA, TOPSIS) esetében az egyes években 2014 és 2023 között. A SAD érték azt mutatja meg, hogy az adott módszer rangsora mennyire tér el az aggregált rangsortól. Minél alacsonyabb a SAD érték, annál közelebb van az adott módszer eredménye az összesített rangsorhoz. A MMOORA módszer SAD értékei általában alacsonyabbak, mint a VIKOR és TOPSIS esetében, ami azt jelzi, hogy a MMOORA stabilabb és közelebb áll az aggregált rangsorhoz. Az összeg sorban a SAD értékek módszerenkénti összege látható az összes vizsgált évre. Ez arra utal, hogy melyik módszer milyen mértékben tért el az aggregált értékektől az egész időszak alatt. A MMOORA (1804) összege a legalacsonyabb, tehát a legstabilabb, míg a VIKOR (2326) esetében tapasztalható a legtöbb eltérés.

A táblázat következő oszlopában az egyes években az SAD értékek randomizációs tesztből származó átlagát és szórását látjuk. A teszt átlagértéke körülbelül 261 volt, 32-es szórással.

Ezek az értékek referenciaként szolgálnak, hogy összehasonlítsuk, mennyire tér el az adott módszer eredménye a véletlenszerű értékektől.

A 4. táblázat jobb oldalán feltüntetett p-értékek azt mutatják, hogy az adott módszer rangsora szignifikánsan különbözik-e a véletlenszerű értékektől ($p < 0,10$: gyengén szignifikáns; $p < 0,05$: szignifikáns; $p < 0,01$: erősen szignifikáns). Ha egy módszer SAD értéke szignifikánsan kisebb, mint a randomizált értékek átlaga, akkor az adott módszer megbízható és stabil. A MMOORA módszer alacsony SAD értékei és a szignifikánsan eltérő p-értékek azt mutatják, hogy ez a módszer a vizsgált évek többségében jobban képes volt az aggregált rangsort modellezni, mint a másik két módszer.

Az időszakok és p-értékek tekintetében az elemzés azt mutatja, hogy a COVID-19 világjárvány kezdetén a rangsorok statisztikailag nem tértek el jelentősen a véletlenszerű rangsoroktól, mely szerint ebben az időszakban a rangsorokban nagyobb bizonytalanság volt megfigyelhető. Ennek oka lehet az, hogy a világjárvány első időszakában az adatokat nagyobb ingadozások és kiszámíthatatlanság jellemezte, ami miatt a módszerek kevésbé mutattak stabil eredményeket.

4. AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ, ILLETVE ÚJSZERŰ EREDMÉNYEI

4.1. Globális eredmények

Globális elemzés keretei között 255 turisztikai desztináció komplex rangsorolását végeztem el, amely a turisztikai túlterheltség szempontjából leginkább releváns mérőszámok bevonásával valósult meg.

VARCLUS módszerrel klasztereztem a túlzott mértékű turizmus elemzéséhez felhasznált összetett mutatókat, az így kialakított öt klaszter esetében az egyes mutatók varianciát magyarázó ereje közül a területlapú mérőszámoké bizonyult a legerősebbnek, az összes komponens a variancia 89%-át magyarázza. Kutatásom új eredményei a különböző típusú helyszíneken, az egyes régiókban és idősorosan a túlturizmus mintázatát vizsgálva az egyes klaszterek VARCLUS-komponenseinek átlagos pontszámának kiszámításával kerültek bemutatásra. Ezek közül a legfigyelemreméltóbb a nemzetközi mutatók dominanciája a vizsgált európai tengerparti-szigeti és örökségi túlturisztikai helyszíneken, valamint a hazai mutatók dominanciája az észak-amerikai és ázsiai városi túlturisztikai helyszíneken. A VARCLUS módszer alkalmazásával készült komplex, többdimenziós rangsorban magas pontszámot elért települések a nemzetközi és belföldi turizmus tekintetében is kiemelkedők. A demográfiai, földrajzi, gazdasági és turisztikai mutatók együttes figyelembevételével készült rangsor egyedülálló és innovatív módszertani megközelítést alkalmaz.

Bár egyes szerzők említést tesznek a nemzetközi és a belföldi turisták eltérő megítéléséről, valamint arról, hogy a nemzetközi turistacsoportok jelenléte nagyban hozzájárul a zsúfoltság érzetének erősödéséhez (Koens et al., 2018), úgy tűnik, korábban nem került bizonyításra a túlzott mértékű turizmus és a nemzetközi turisták túlzottan nagy arányának összefüggése. Az általam bemutatott elemzés azonban lehetővé tette a belföldi és a külföldi látogatók által okozott túlterheltség elkülönítését, mely során azonosíthatóvá váltak olyan kiemelt helyszínek, ahol a nemzetközi és a belföldi turizmus nagysága közötti egyensúly súlyosan felborult.

Főkomponens-analízis (PCA) segítségével sikerült alátámasztani más szerzők álláspontját, mely szerint a túlzott turizmus főként az európai desztinációkat érinti, valamint nagyobb mértékben érint még egyes ázsiai helyszíneket, közepes mértékben észak-amerikai területeket, azonban nem kifejezetten okoz jelentős problémát a legtöbb vizsgált ausztráliai

és afrikai helyszínen, mely a kutatás újszerű eredményének tekinthető, hiszen bár nem új megállapítás, friss adatsort vizsgáló és széles földrajzi területet fókuszba helyező elemzés olyan eredménye, melyhez hasonló nem került még publikálásra más szerzők által.

4.2. Európai eredmények

28 európai – főként városi – turisztikai desztináció kvantitatív megközelítéssel végzett elemzése során a COVID-19 világjárvány előtti és utáni adatok kerültek összevetésre, ami kiemeli jelen kutatást a meglévő szakirodalomból.

A doktori értekezésben egy összetett indexet mutattam be a vizsgált európai túlturisztikai helyszínek objektív rangsorolására és a különböző időszakokban bekövetkező változások nyomon követésére. Ehhez olyan mutatók kerültek alkalmazásra, melyeknek megbízhatósági skálája kitűnő. A 28 európai túlzott mértékű turizmussal érintett helyszín VIKOR, MMOORA és TOPSIS módszerek alkalmazásával lett rangsorolva 2014 és 2023 között az egyes években, majd 4 periódus került meghatározásra. A doktori értekezésem egyik új tudományos eredménye, hogy időbeli összehasonlító elemzést végeztem a 28 európai túlturisztikai desztináció esetében a fontosabb turisztikai mutatók tekintetében a COVID-19 előtti időszakot, a pandémia időszakát és az azt követő helyreállási periódust elkülönítve.

Értekezésem értékes újszerű eredményekkel szolgál a COVID-19 járvány előtti időszak Cross-Entropy alapú rangsor-aggregációjával, mely rangsor stabilnak mutatkozott 2014 és 2019 között. Kifejezetten új eredménynek tekintem a világjárvány alatti időszak rangsorának bemutatását, mely a korábbi években tapasztaltakkal ellentétben Európa északi részén található városok átmeneti erősödését mutatja a vizsgált összetett mutatók alapján. Kiemelném továbbá a megállapítást, mely szerint a vizsgálatba bevont származtatott mutatók közül a turizmus sűrűsége és a turizmus intenzitása nagyobb hatással bírt, mint más változók. A rangsor-összesítés esetében randomizációs teszt is elvégzésre került, ami alapján megállapítható, hogy az MMOORA teljesített a legjobban a három alkalmazott többkritériumos döntéshozatali módszer közül.

A főkomponens-analízis (PCA) segítségével a vizsgált 28 desztinációt három klaszterbe soroltam a túlturizmus magas, közepes vagy alacsony szintje szerint, és bemutattam a klaszterprofilokat is.

5. AZ EREDMÉNYEK GYAKORLATI HASZNOSÍTHATÓSÁGA

5.1. Túlzott turizmus trendjei

Figyelembe véve az elmúlt évtizedek turisztikai trendjeit hatékony eszköznek tűnik a turizmus területén alkalmazott digitális megoldások elterjedésének ösztönzése, úgy, mint az érintésmentes fizetés, online helyfoglalási rendszer és online belépőjegyvásárlási lehetőség biztosítása az attrakciók esetében, vagy a valós idejű látogatottsági monitoring rendszerek alkalmazása (pl.: Google Popular Times – Népszerű időszakok). Az ilyen okos turisztikai analitikai eszközök segíthetnek a túlzott turistaforgalom kezelésében a dinamikus árazás módszerének használatával is, mely algoritmus az aktuális és a – historikus adatokon vagy előrejelzéseken alapuló – várható kereslet nagyságának összehasonlításán alapszik. A dinamikus árképzés során tehát az ár a kereslet és a kínálat viszonya alapján – a piaci környezet és a fogyasztói magatartás változásait is figyelembe véve – rendszeres felülvizsgálat során dinamikusan változik (Danyi, 2020). A túlturizmussal leginkább érintett városközpontok, tengerpartok és természeti látnivalók esetében is indokolt lehet az időjárási viszonyoktól, napszakoktól, turisztikai szezonitástól függő árképzés.

Érdemes lehet megfontolni a legnépszerűbb múzeumok és kulturális intézmények számára a nyitvatartási idő bővítését, az éjszakai látogatófogadás gyakorlatának bevezetését. A bejutás előtti hosszú várakozási idő megspórolása és a csúcsidőszakban rendszeresen jelentkező nagy tömeg elkerülése a dinamikus árazási módszerrel kombinálva a látogatói élmény javulását eredményezheti. Az éjszakai nyitva tartás további előnyei között említhető az új látogatócsoportok érdeklődésének felkeltése például a fiatalabb generáció számára szervezett különleges hangulatú tárlatvezetések révén.

Azokon a helyszíneken, ahol az emberi jelenlét túlzottan nagy károkat okoz, szükséges lehet a környezetvédelmi előírások szigorítására (pl.: a tengerparti régiók túlzott terhelésének csökkentésére), vagy látogatószám korlátozások bevezetése. Szintén eredményes lehet a turisztikai adók differenciálása a turisták körében népszerű és a kevésbé látogatott helyszíneken. A túllátogatott kulturális, történelmi, természeti attrakciók esetében egy hatékony stratégia lehet az árukapcsolás kevésbé ismert látványosságokkal.

A stratégia alkalmazása révén a túlszűfolt attrakciók részben tehermentesülhetnének azáltal, hogy a turisták a területen töltött időszak alatt ritkán látogatott helyszínekre is

ellátogatnának, így azok nagyobb figyelmet kapnának. Ennek ösztönzése megvalósulhatna kedvezményes kombinált jegyek biztosításával, ingyenes jegyekkel, tematikus csomagokkal.

Hosszú távon a kreatív ötletek megvalósítása mellett elengedhetetlen a szabályozások, korlátozások bevezetése. Az olyan szabályozások, melyek a turisták viselkedésére fókuszálnak, egyre inkább szükségessé válnak. Ezek közül akadnak olyanok, melyek a látogatók biztonsága miatt lettek megfogalmazva (pl.: Cinque Terre területén a strandpapucsban való túrázás tilalma (Street, 2019)), de olyanok is, amelyek a helyi lakosság nyugalmanak biztosítása érdekében (pl.: éjszakai italozás tilalma) vagy pedig az örökség védelme miatt (pl.: drónhasználat korlátozása sérülékeny ökoszisztéma vagy műemlék közelében). Az ilyen előírások segítik a látogatók magatartásának fenntartható turizmus elveihez való közeledését, azonban további edukációstevékenység, oktatási és tudatosító kampányok tovább erősíthetnék a turisták felelősségteljes viselkedését.

Doktori disszertációmban nem csupán a korábban bevezetett vagy tervezett intézkedések, korlátozások körét mutattam be, de más innovatív ötletekkel és jogyakorlatokkal is igyekeztem a doktori értekezés gyakorlati hasznosíthatóságát erősíteni.

5.1.1. Globális trendek

A VARCLUS-módszer alkalmazása hatékonyan azonosította a túlturisztikai mutatók öt különböző klaszterét, amelyek mindegyike az adatok értelmezését megkönnyítő látens komponensek által reprezentált. Ezek a komponensek erős magyarázó erőt mutattak, a variancia 89%-áért feleltek, a mutatók és a megfelelő klaszterek közötti magas korrelációval. Az elemzés figyelemre méltó regionális és tipológiai mintákat tárt fel, kiemelve a nemzetközi mutatók dominanciáját az európai tengerparti-szigeti és örökségi helyszíneken, valamint a hazai mutatók dominanciáját az észak-amerikai és ázsiai városi helyszíneken. Emellett az eredmények hangsúlyozták a terület- és népességalapú mérőszámok hatását a túlturizmus dinamikájának megkülönböztetésében. A VARCLUS rangsor azt mutatja, hogy a magas pontszámot elért városok, köztük Párizs, Las Vegas és Okinawa, mind belföldön, mind nemzetközi szinten kiemelkedő turisztikai célpontok. Ezek a városok mind az egy főre jutó vendégéjszakák száma, mind a területalapú mutatók tekintetében jelentős erőt mutatnak. Ezzel szemben az alacsony pontszámú városok,

amelyeket jellemzően kevésbé fejlett gazdaság jellemez, kisebb szerepet játszanak a turizmusban. Az eredmények robusztus keretet biztosítottak a túlturisztikai minták elemzéséhez, és azt sugallják, hogy a VARCLUS módszer gyakorlatias és értelmezhető alternatívát kínál az összetett turisztikai adatok klaszterezésére szolgáló hagyományos megközelítésekkel szemben.

Az idősoros megközelítés alkalmazása lehetővé tette a tendenciák azonosítását, a keresztmetszeti elemzéssel szemben a dinamikus folyamatokra összpontosítva. A jelen elemzés lehetővé tette a belföldi és a külföldi látogatók által okozott túlterheltség elkülönítését is. Ez a jelenség gazdaságpolitikai következményekkel is jár, rámutatva a belföldi és a beutazó turizmusra vonatkozó eltérő szabályozási mechanizmusok szükségességére. Az olyan európai tengerparti és örökségi célpontokban, mint Mallorca, Dubrovnik vagy Velence, ahol a nemzetközi és a belföldi turizmus közötti egyensúly súlyosan megbomlott, harmadfokú árdiszkrimináció alkalmazható a külföldi látogatókkal szemben. Az ilyen településekkel összefüggésben érdemes lehet megfontolni a látogatókra kivetett „fenntarthatósági adó” vagy „örökségvédelmi díj” bevezetését, amelynek bevételét a helyszínek karbantartására és az infrastruktúra fejlesztésére fordítanák. A törékeny erőforrások védelme és a fenntarthatóság biztosítása érdekében a látogatók szabályozására, a megőrzésre és a dinamikus árképzésre kell helyezni a hangsúlyt. Az észak-amerikai és ázsiai városi helyszíneken a hangsúlyt a várostervezésre, az infrastruktúra szabályozására és a zsúfoltság kezelésére érdemes helyezni a növekvő belföldi turizmus támogatása érdekében, a helyi lakosok életminőségének fenntartása mellett. A turizmus növekedése és a városi élhetőség javítása között is egyensúlyt kell teremteni. Szükség van az infrastruktúra megerősítésére és a fenntartható belföldi turizmus támogatására.

5.1.2. Európai desztinációk

A kutatás jelentőségét egyrészt az alkalmazott megközelítése, nézőpontok újszerűsége, másrészt a vizsgálatba bevont desztinációk nagy száma adja: a minta 28 európai desztinációt foglal magában, amelyek között túlnyomórészt városok találhatók, de a földrajzi diverzitást olyan egységek is gazdagítják, mint például teljes sziget. Az eredményeim értékét tovább növeli, hogy lehetőségem nyílt elemezni a COVID-19 világjárvány időszakában tapasztalható turisztikai trendeket, valamint a pandémiát követő helyreállás időszakát. Ez a

kettős perspektíva nem csak a túlzott turizmus jelenségének egyedi értelmezését teszi lehetővé, hanem mélyebb megértést nyújt a turisztikai szektor válságra adott válaszáiról és regenerációs folyamatairól.

Az európai célpontok turisztikai mutatóinak elemzésekor a 2020 előtti évek rangsora nagyon stabilnak tűnik, 2014 és 2019 között szinte minden évben Párizs, Mallorca, Edinburgh, Dubrovnik, Amszterdam és áll az első helyeken. Azonban az első év, amelyet a COVID-19 érintett, felborította a rangsort. A COVID-19 járvánnyal érintett évben Európa északabban fekvő desztinációi kiemelt szerepet kaptak: Amszterdam, Koppenhága, Dublin, Stockholm, Berlin, Hamburg, Bergen, Riga és Tallinn mind előrébb kerültek a túlzott turizmus jelenséggel érintett helyszínek között elfoglalt helyezésüket tekintve. Azonban a világjárvány hatása csak átmeneti jellegűnek tűnt, mivel a legtöbb esetben a járvány előtti állapot, vagy ahhoz igen hasonló sor rendeződött vissza.

Az eredmények is alátámasztják, hogy a túlzott mértékű turizmussal összefüggésben szükség van a fenntartható turisztikai gyakorlatok előmozdítására. Ez például olyan városi szintű fenntartható turisztikai stratégiák kidolgozásával érhető el, amelyek modellként szolgálhatnak a kisebb települések számára. A túlzott turizmus jelenségét tapasztaló városokban ezek a stratégiák gyakran a turistákra vonatkozó korlátozásokat (pl.: a turisták számának korlátozása, látogatók viselkedésének kontrollja), belépődíjakat, különleges engedélyeket egyes érzékeny örökségi helyszínekre, valamint az idegenforgalmi adók bevezetését vagy növelését foglalják magukban. Vitathatatlan, hogy a jelenség megfigyelése és nyomon követése, az adatgyűjtés és az azt követő elemzések segíthetnek a túlzott mértékű turizmus korai jeleinek azonosításában a már kialakult turisztikai trendek alapján.

6. IRODALOMJEGYZÉK

1. Accor (2024): European travel 2025. Balancing growth and impact. Letöltve: https://files.stv-fst.ch/staging/assets/downloads/kona_accor_travel-trend-report.pdf 2025. 01. 31.
2. Airbnb (2025): About us. Newsroom. Letöltve: <https://news.airbnb.com/about-us/> 2025. 01. 15.
3. Amore, A. – Falk, M. – Adie, B. A. (2020): One visitor too many: Assessing the degree of overtourism in established European urban destinations. *International Journal of Tourism Cities*, 6(1), 117-137. DOI: 10.1108/ijtc-09-2019-0152
4. Behzadian, M. – Khanmohammadi Otaghsara, S. – Yazdani, M. – Ignatius, J. (2012): A state-of-the-art survey of TOPSIS applications. *Expert Systems with Applications*, 39(17), 13051–13069. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2012.05.056>
5. Bock, HH. (2007): Clustering Methods: A History of k-Means Algorithms. In: Brito, P. – Cucumel, G. – Bertrand, P. – de Carvalho, F. (eds) *Selected Contributions in Data Analysis and Classification. Studies in Classification, Data Analysis, and Knowledge Organization*. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-73560-1_15
6. Brauers, W. K. – Zavadskas, E. K. (2009): Robustness of the Multi-objective Moora method with a test for the facilities sector. *Technological and Economic Development of Economy*, 15(2), 325–375. <https://doi.org/10.3846/1392-8619.2009.15.352-375>
7. Buitrago, E. M. – Yñiguez, R. (2021): Measuring overtourism: A necessary tool for landscape planning. *Land*, 10(9), 889. <https://doi.org/10.3390/land10090889>
8. Celata, F. – Romano, A. (2020): Overtourism and online short-term rental platforms in Italian cities. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(5), 1020–1039. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1788568>
9. Christensen, M. D. (2020): Performing a peer-to-peer economy: how Airbnb hosts navigate socio-institutional frameworks. *Journal of Sustainable Tourism*, 30(5), 966–982. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1849231>
10. City Destinations Alliance (2024): City Travel Report by City DNA. 20th official edition 2023-2024. Executive Summary. Letöltve: <https://www.calameo.com/read/0006740144c35af8d2b78> 2025. 02. 17.
11. Csallner A. E. (2015): Bevezetés az SPSS statisztikai programcsomag használatába. Szeged. Juhász Gyula Pedagógusképző Kar. Jegyzet. Letöltve: <https://eta.bibl.u-szeged.hu/1264/> 2025. 01. 22.
12. Danyi P. (2020): Dinamikus árazás a gyakorlatban. In: Danyi P. – Rekettye G. – Veres I.: *Modern árazás*. Akadémiai Kiadó. ISBN 978 963 454 565 1
13. Eurostat (2023): Data. Letöltve: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data> 2024. 02. 22
14. Eurostat Area (2025): 10.5 Nights spent in tourist accommodation relative to area, 2022. Eurostat. Online data code: tour_occ_nin3. Letöltve: <https://ec.europa.eu/statistical-atlas/viewer/?config=Ryb-2024.json&ch=C01,C02,C03,C04,C05,C06,C07,C08,C10,C11,C12&mids=BKGCN T,C10M05,CNTOVL&o=1,1,0.7¢er=53.00761,20.9667,3&lcis=C10M05&> 2025. 02. 09.
15. Eurostat Guest (2025): Guest nights spent at short-stay accommodation offered via collaborative economy platforms by NUTS 3 region - experimental statistics. Online

- data code: tour_ce_oan3 https://doi.org/10.2908/TOUR_CE_OAN3 Letöltve: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tour_ce_oan3/default/map?lang=en&category=tour.tour_ce.tour_ce_oa 2025. 01. 14.
16. Eurostat Population (2025): 10.4 Nights spent in tourist accommodation relative to resident population, 2022. Eurostat. Online data code: tour_occ_nin3. Letöltve: <https://ec.europa.eu/statistical-atlas/viewer/?config=Ryb-2024.json&mids=BKGCNT,C10M04,CNTOVL&o=1,1,0.7&ch=C01,C02,C03,C04,C05,C06,C07,C08,C09,C10,C11,C12,C13¢er=53.00761,20.9667,3&lcis=C10M04&> 2025. 02. 09.
 17. Füzesiné H. M. (2018): Bevezetés a tudományos kommunikációba. Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634542445>
 18. Ghauri, P. – Grønhaug, K. (2016): Kutatásmódszertan az üzleti tanulmányokban. Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789630598590>.
 19. Gonda T. (2016): A turisztikai termékfejlesztés elméleti alapjai. PTE. ISBN 978-963-429-108-4
 20. Göksu, A. – Kaya, S. E. (2014): Ranking of tourist destinations with multi-criteria decision making methods in Bosnia and Herzegovina. *Economic Review: Journal of Economics and Business*, 12(2), 91-103. <https://hdl.handle.net/10419/193841>
 21. Gyarmati J. – Szalai J. (2018): Többszempon্তু döntési modell alkalmazása a haditechnikai eszközök fejlesztésének és korszerűsítésének folyamatában. *Hadmérnök*, 13(4), 59-66.
 22. Hwang, C. L. – Yoon, K. (1981): Multiple Attribute Decision Making. In M. Beckmann, H. P. Kunzi (Eds.), *Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems*. New York: Springer-Verlag. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-48318-9>
 23. Jánosa A. (2023): Adatelemzés IBM SPSS Statistics megoldások alkalmazásával. Magyar Könyvvizsgálói Kamara Oktatási Központ Kft. ISBN 978 963 9878 75 4
 24. Jauhari, A. A. D. R. – Anamisa, D. R. – Mufarroha, F. A. (2022): Analysis of clusters number effect based on k-means method for tourist attractions segmentation. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 2406, No. 1, p. 012024): IOP Publishing. doi:10.1088/1742-6596/2406/1/012024
 25. Khattab, M. F. – Al-Muqdad, S. W. – Abo, R. K. – Merkel, B. J. (2020): Variable Reduction for Water Quality Investigation using VARCLUS Technique. A Case Study of Mosul Dam Lake, Northern Iraq. *Water Resources*, 47, 1005-1011. DOI: 10.1134/S0097807820060093
 26. Knoema (2022): Contribution of travel and tourism to GDP as a share of GDP (%). Letöltve: <https://knoema.com/atlas/topics/Tourism/Travel-and-Tourism-Total-Contribution-to-GDP/Contribution-of-travel-and-tourism-to-GDP-percent-of-GDP?action=export&gadget=tranking-container> 2022. 01. 08.
 27. Kocsel N. (2019): A perszeveratív kogníciók pszichológiai és biológiai korrelátumai. Doktori értekezés. ELTE, Pszichológiai Doktori Iskola. Budapest.
 28. Kocsi B. (2020): Monte-Carlo szimuláción és kockázatértékelésen alapuló folyamatlemező keretrendszer. Egyetemi doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem, Természettudományi és Informatikai Doktori Tanács, Informatikai Tudományok Doktori Iskola.
 29. Koens, K. – Postma, A. – Papp, B. (2018): Is overtourism overused? Understanding the impact of tourism in a city context. *Sustainability*, 10(12), 4384. <https://doi.org/10.3390/su10124384>

30. Kovács T. (2019): Többszemponútú döntési módszerek alkalmazása teljesítményfejlesztő programok támogatására. Doktori (PhD) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdaságinformatika Doktori Iskola. DOI 10.14267/phd.2019003
31. Kroese, D. P. – Porotsky, S. – Rubinstein, R. Y. (2006): The Cross-Entropy Method for Continuous Multi-Extremal Optimization. *Methodology and Computing in Applied Probability*, 8(3) 383–407. <https://doi.org/10.1007/s11009-006-9753-0>
32. Maggi, E. – Fredella, F. L. (2010): The carrying capacity of a tourist destination. The case of a coastal Italian city. 50th Congress of the European Regional Science Association: "Sustainable Regional Growth and Development in the Creative Knowledge Economy", 19-23 August 2010, Jönköping, Sweden. European Regional Science Association (ERSA)
33. Manera C, Valle E. Tourist Intensity in the World, 1995–2015: Two Measurement Proposals. *Sustainability*. 2018; 10(12):4546. <https://doi.org/10.3390/su10124546>
34. Milano, C. – Cheer, J. – Novelli, M. (2019): Overtourism: Excesses, discontents and measures in travel & tourism. Wallingford. *Journal of Tourism Futures* 5(3):295-296. DOI:10.1108/JTF-09-2019-088
35. Molnár T. (2017): Empirikus területi kutatások és módszerek. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634540229>
36. Murtagh, F. – Contreras, P. (2012): Algorithms for hierarchical clustering: an overview. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Data Mining and Knowledge Discovery*, 2(1), 86-97. doi: 10.1002/widm.53
37. Nádasi L. – Kovács S. – Szöllös-Tóth A. (2024): The extent of overtourism in some European locations using multi-criteria decision-making methods between 2014 and 2023. *International Journal of Tourism Cities*. <https://doi.org/10.1108/IJTC-05-2024-0103>
38. Opricovic, S. (1998): Multicriteria optimization of civil engineering systems. University of Belgrade. *Technology and Investment*, 6(4).
39. Oxford Economics. (2024): Databanks. Letöltve: <https://www.oxfordeconomics.com/2024.02.24>
40. Önder, E. – Yıldırım, B. F. – Ozdemir, M. (2013): Multi criteria decision making approach for evaluating tourism destinations in Turkey. *Academic Journal of Tourism and Management Researches*, 1(1), 1-15.
41. Pagès, J.P. – Pagès, J. (2014): *Multiple Factor Analysis by Example Using R*. Chapman and Hall/CRC, New York, NY, USA. <https://doi.org/10.1201/b17700>
42. Peeters, P. – Gössling, S. – Klijs, J. – Milano, C. – Novelli, M. – Dijkmans, C. – Eijgelaar, E. – Hartman, S. – Heslinga, J. – Isaac, R. – Mitas, O. – Moretti, S. – Nawijn, J. – Papp, B. – Postma, A. (2018): Research for TRAN Committee - Overtourism: impact and possible policy responses. Technical Report no. 629184. European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels.
43. Pihur, V. – Datta, S. – Datta, S. (2009): RankAggreg, an R package for weighted rank aggregation. *BMC Bioinformatics*, 10, 62–62. <https://doi.org/10.1186/1471-2105-10-62>
44. Podani J. (1997): Bevezetés a többváltozós biológiai adatfeltárás rejtelméibe avagy "Mit is kezdünk azzal a rengeteg adattal?". Scientia Kiadó, Budapest. ISBN 963 8326 06 9

45. Popescu, A. – Tindeche, C. – Marcuța, A. – Marcuța, L. – Hontus, A. – Stanciu, M. (2023): Overtourism in the most visited European city and village destinations. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture & Rural Development*, 23(3).
46. Rideg A. – Deutsch N. – Torjai L. (2009): Háztartási hasznosítású napkollektoros és hőszivattyús beruházás többszemponútú értékelése. *Magyar Épületgépészet*, LVIII. évfolyam, 2009/7-8. szám
47. Rubinstein, R. (1999): The Cross-Entropy Method for Combinatorial and Continuous Optimization. *Methodology And Computing In Applied Probability*, 1(2), 127–190. <https://doi.org/10.1023/a:1010091220143>
48. Sanche, R. – Lonergan, K. (2006): Variable reduction for predictive modeling with clustering. In: *Casualty Actuarial Society Forum*, pages 89–100. Letöltve: https://www.casact.org/sites/default/files/database/forum_06wforum_06w93.pdf 2025. 01. 07.
49. SAS Institute Inc. (2013): *SAS/STAT® 13.1 User's Guide*. Cary, NC: SAS Institute Inc
50. Sekula, M. – Datta, S. – Datta, S. (2017) OptCluster: An R package for determining the optimal clustering algorithm. *Bioinformatics*, 13/3. 101–103. <https://doi.org/10.6026/97320630013101>
51. Singh, R. – Pathak, V. K. – Kumar, R. – Dikshit, M. – Aherwar, A. – Singh, V. – Singh, T. (2024): A historical review and analysis on MOORA and its fuzzy extensions for different applications. *Heliyon*. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e25453>
52. Statista Distribution (2024): Distribution of international and domestic tourist arrivals in selected cities in Europe in 2023. Letöltve: <https://www.statista.com/statistics/1493153/inbound-vs-domestic-arrivals-share-cities-europe/> 2025. 02. 17.
53. Street, F. (2019): Flip-flop fines introduced in Italy's Cinque Terre. Letöltve: <https://edition.cnn.com/travel/article/cinque-terre-sandal-ban/index.html> 2025. 02. 27.
54. Szöllős-Tóth A. – Kovács S. – Nádasi L. – Müller A. (2025): Global trends in tourism scale change in the 21st century. *Geojournal of Tourism and Geosites*.
55. Szöllős-Tóth A. (2022a): A leglátogatottabb európai országok tengerpartjainak érintettsége a túlzott mértékű turizmussal. *METSZETEK Társadalomtudományi Folyóirat*, 11 (1), 98-122. <https://doi.org/10.18392/metsz/2022/1/6>
56. Szöllős-Tóth A. (2022b): A túlzott mértékű turizmus hatásmenedzsmentje európai fővárosokban. *Régió kutatás Szemle*, 7(1), 20-33. DOI: 10.30716/RSZ/22/1/2
57. Szöllős-Tóth A. (2022c): A turisztikai desztinációk szezonális hatásának hatása a túlzott mértékű turizmusra. In: Bujdosó Z. (szerk.): XVIII. Nemzetközi Tudományos Napok: A „Zöld Megállapodás” – Kihívások és lehetőségek: Tanulmányok. Gyöngyös, pp. 634-641.
58. Szöllős-Tóth A. (2022d): A turisztikai attrakciók kapcsolata az overtourism jelenséggel. In: Molnár D. – Molnár D. – Nagy A. (szerk.): XXV. Tavasz Szél Konferencia 2022 Tanulmánykötet II., Közgazdaságtudományi Szekció, pp. 79-89. ISBN 978-615-6457-13-4
59. Tóth J. (2016): *Világföldrajz*. Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789630598392.

- 60.UN Tourism (2025): UN Tourism Data Dashboard. Letöltve: <https://www.unwto.org/tourism-data/global-and-regional-tourism-performance> 2025. 02. 02.
- 61.UNESCO (2022): World Heritage List Statistics. Letöltve: <http://whc.unesco.org/en/list/stat> 2022. 01. 07.
- 62.UNWTO (2022): Seasonality. Seasonality map. Letöltve: <https://www.unwto.org/seasonality> 2022. 02. 03.
- 63.Vigneau, E. – Qannari, E. M. (2003): Clustering of Variables Around Latent Components. *Communications in Statistics Part B: Simulation and Computation*, 32(4), 1131–1150. <https://doi.org/10.1081/SAC-120023882>
- 64.WTTC (2022): Destination 2030: Global Cities’ Readiness For Sustainable Tourism Growth. Letöltve: <https://researchhub.wttc.org/product/destinations-2030-global-cities-readiness-for-sustainable-tourism-growth> 2025. 02. 03.

7. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN KÉSZÜLT PUBLIKÁCIÓK

**DEBRECENI
EGYETEM**

**DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR**

H-4002 Debrecen, Egyetem tér 1, Pf.: 400
Tel.: 52/410-443, e-mail: publikaciok@lib.unideb.hu

Nyilvántartási szám: DEENK/480/2025.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Szöllős-Tóth Andrea

Doktori Iskola: Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

MTMT azonosító: 10071384

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Folyóiratcikkek, tanulmányok (6)

1. **Szöllős-Tóth, A.**, Kovács, S., Müller, A. É., Nádasi, L.: Global trends in tourism scale change in the 21st century.
Geojournal of Tourism and Geosites. 60 (2), 1087-1096, 2025. ISSN: 2065-0817.
DOI: <http://dx.doi.org/10.30892/gtg.602spl06-1482>
2. Nádasi, L., Kovács, S., **Szöllős-Tóth, A.**: The extent of overtourism in some European locations using multi-criteria decision-making methods between 2014 and 2023.
International Journal of Tourism Cities. [Epub ahead of print], 1-21, 2024. ISSN: 2056-5607.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1108/IJTC-05-2024-0103>
IF: 2.3
3. **Szöllős-Tóth, A.**: A leglátogatottabb európai országok tengerpartjainak érintettsége a túlzott mértékű turizmussal.
Metszetek. 11 (1), 98-122, 2022. EISSN: 2063-6415.
DOI: <http://dx.doi.org/10.18392/metsz/2022/1/6>
4. **Szöllős-Tóth, A.**: A túlzott mértékű turizmus hatásmenedzsmentje európai fővárosokban: Impact management of overtourism in European capitals.
Régió kutatás szemle. 77 (1), 20-33, 2022. EISSN: 2559-9941.
DOI: <http://dx.doi.org/10.30716/RSZ/22/1/2>
5. **Szöllős-Tóth, A.**: A turisztikai attrakciók kapcsolata az overtourism jelenséggel.
In: XXV. Tavaszi Szél Konferencia 2022 Tanulmánykötet II.. Szerk.: Molnár Dániel, Molnár Dóra, Nagy Adrián Szilárd, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 79-89, 2022.
ISBN: 9786156457134
6. **Szöllős-Tóth, A.**: A turisztikai desztinációk szezonális hatásának hatása a túlzott mértékű turizmusra.
In: A "ZÖLD MEGÁLLAPODÁS" - Kihívások és lehetőségek. Szerk.: Bujdosó Zoltán, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Károly Róbert Campus, Gyöngyös, 634-641, 2022. ISBN: 9789636230326

További közlemények

Könyvek (1)

7. Várnagy, E., Kapin, E., **Szőllős-Tóth, A.**, Szűcs, D., Szalacsi, N.: Tematizált, külső helyszínen megvalósuló képzési program a MOL Petrolkémia Zrt. hozzájárulása a fenntarthatósághoz: Esettanulmány. Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Debrecen, 45 p., 2019.

Folyóiratcikkek, tanulmányok (14)

8. **Szőllős-Tóth, A.**, Bujdosó, Z., Csapóné Riskó, T.: Film- és sorozatturisztikai helyszínek összehasonlító vizsgálata európai desztinációk példáján.
Studia Mundi - Economica. 12 (1), 5-21, 2025. EISSN: 2415-9395.
DOI: <http://dx.doi.org/10.18531/sme.vol.12.no.1.pp.5-21>
9. **Szőllős-Tóth, A.**, Bujdosó, Z., Csapóné Riskó, T.: Deciphering overtourism impacts through eye-tracking analysis.
Ecocycles. 10 (1), 18-23, 2024. EISSN: 2416-2140.
DOI: <http://dx.doi.org/10.19040/ecocycles.v10i1.395>
10. **Szőllős-Tóth, A.**, Bujdosó, Z., Csapóné Riskó, T.: Opinion of Lake Balaton Residents on Local Tourism: After the Pandemic.
Deturope. 16 (1), 95-112, 2024. EISSN: 1821-2506.
DOI: <http://dx.doi.org/10.32725/det.2024.005>
IF: 0.5
11. **Szőllős-Tóth, A.**, Bujdosó, Z., Csapóné Riskó, T.: TV series shooting location in the spotlight of tourists through the case of Girona, Spain.
Geojournal of Tourism and Geosites. 57 (4), 1911-1917, 2024. ISSN: 2065-0817.
DOI: <http://dx.doi.org/10.30892/gtg.574spl05-1358>
12. Vargáné Csobán, K., **Szőllős-Tóth, A.**, Sánta, Á. K., Molnár, C., Pető, K., Dávid, L.: Assessment of the tourism sector in a hungarian SPA town: A case-study of Hajdúszoboszló.
GeoJournal of Tourism and Geosites. 45 (Suppl.4), 1543-1551, 2022. ISSN: 2065-1198.
DOI: <http://dx.doi.org/10.30892/gtg.454spl02-973>
13. **Szőllős-Tóth, A.**: A turizmus negatív hatásainak megjelenése és kezelése magyarországi nemzeti parkokban.
Acta Academiae Beregsasiensis. Economics. 2 (2), 66-76, 2022. ISSN: 2786-6734.
DOI: <http://dx.doi.org/10.58423/2786-6742/2022-2-66-76>
14. Vargáné Csobán, K., **Szőllős-Tóth, A.**, Sánta, Á. K.: Hajdúszoboszló turisztikai vendégforgalmának elemzése a COVID-19 járványt megelőző évtizedben.
A falu. 37 (1), 67-84, 2022. ISSN: 0237-4323.

15. **Szőllős-Tóth, A.**, Vargáné Csobán, K.: A turizmus hatásainak megítélése Hajdúszoboszló lakosságának körében.
Gazdálkodás. 5, 430-447, 2021. ISSN: 0046-5518.
DOI: http://dx.doi.org/10.53079/GAZDALKODAS.65.5.t.pp_430-447
16. **Szőllős-Tóth, A.**: Turisztikai túltelítettség: Az elmúlt évek tapasztalatai.
In: A Debreceni Egyetem Szakkollégiumainak I. Tudományos Konferenciája : Konferenciakötet. Szerk.: Dajnoki Krisztina, Felföldi János, Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Debrecen, 135-146, 2020. ISBN: 9789634902225
17. **Szőllős-Tóth, A.**: A kisújszállási, martfűi és a szolnoki fürdők szabadidős kínálati elemeinek vizsgálata.
In: "Mozgással az egészségért" : A fizikai aktivitás jelentősége a jövő munkavállalóinak egészségmegőrzésében. Szerk.: Bácsné Bába Éva, Müller Anetta, Debreceni Egyetem, Debrecen, 86-98, 2019. ISBN: 9789634900740
18. **Szőllős-Tóth, A.**, Müller, A. É.: Jász-Nagykun-Szolnok megyei fürdők szabadidős és sportkínálatának vizsgálata.
Acta Carolus Robertus. 9 (2), 175-185, 2019. ISSN: 2062-8269.
DOI: <http://dx.doi.org/10.33032/acr.2019.9.2.175>
19. **Szőllős-Tóth, A.**: Motiváció a szabadidő aktív eltöltésére.
Egyetemi élet. 57 (12), 28-29, 2019. ISSN: 0230-7731.
20. **Szőllős-Tóth, A.**: Szakmai programon Nyugat-Európában.
Egyetemi élet. 57 (11), 28-29, 2019. ISSN: 0230-7731.
21. **Szőllős-Tóth, A.**: Tömeg a turizmusban - turizmus a tömegben.
Egyetemi élet. 58 (6), 28-29, 2019. ISSN: 0230-7731.

Konferenciaközlemények (4)

22. Vargáné Csobán, K., **Szőllős-Tóth, A.**, Pető, K., Sörös, A.: The impacts of the COVID-19 pandemic on residents' attitudes to tourism development - case study of a Hungarian spa town.
In: THE INC 2022: Tourism, Hospitality & Events Innovation and Resilience during Uncertainty / (szerk.) Anna Farmaki, Cyprus University of Technology, Limassol, 43-44, 2022. ISBN: 9789963697427
23. **Szőllős-Tóth, A.**, Vargáné Csobán, K.: An analysis of overtourism based on residents' attitudes in Hajdúszoboszló.
In: 3rd Spa Towns International Scientific Conference. Ed.: Szabó Zoltán, Bujdosó Zoltán, Hungarian Spa Towns Association Society, Gyomaendrőd, 16, 2021. ISBN: 9786158122665

24. **Szőllős-Tóth, A.**, Vargáné Csobán, K.: A túlzott mértékű turizmus Hajdúszoboszlón lakossági attitűdök alapján.

In: III. Fürdővárosok Nemzetközi Tudományos Konferencia. Kivonat-kötet : Az elhangzó előadások rövid kivonatainak gyűjteménye. Szerk.: Szabó Zoltán, Hojcska Ágnes Erzsébet, Magyar Fürdővárosok Szövetsége Egyesület, Gyomaendrőd, 16, 2021. ISBN: 9786158122658

25. **Szőllős-Tóth, A.**, Vargáné Csobán, K.: A túlzott mértékű turizmus Hajdúszoboszlón lakossági attitűdök alapján: An analysis of overtourism based on residents' attitudes in Hajdúszoboszló.

In: Spa town inspiration. Ed.: by Zoltán Szabó, Ágnes Erzsébet Hojcska, Zoltán Bujdosó, Magyar Fürdővárosok Szövetsége, Hajdúszoboszló, 234-245, 2021, (Science papers of the spa towns, ISSN 2677-0814 ; 3.) ISBN: 9786158205603

A közlő folyóiratok összesített impakt faktora: 2,8

A közlő folyóiratok összesített impakt faktora (az értekezés alapjául szolgáló közleményekre): 2,3

A DEENK a Jelölt által a Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2025.08.19.

